

РОСІЙСЬКИЙ НАСТУП НА РЕЛІГІЙНУ СВОБОДУ В УКРАЇНІ

Дослідження, аналітика та рекомендації

УДК 355.012:2]((470+571):477)
Р74

Р74 **Російський наступ на релігійну свободу в Україні.** Дослідження, аналітика та рекомендації / За заг. ред. О. В. Зайця та М. С. Васіна. – К.: Вид. Пугач О. В., 2022. – 40 с.

У доповіді оприлюднені задокументовані факти цілеспрямованих обстрілів, вандалізму і пограбувань релігійних споруд, нападів на релігійних діячів, включаючи тортури і навмисні страждання, які вчиняли російські військові в Україні у період з 24 лютого до 15 липня 2022 року. Також представлено аналіз стану свободи віросповідання в Криму, окупованому Російською Федерацією у лютому 2014 року.

За допомогою QR-кодів і гіперпосилань читачі можуть побачити повні відео-записи свідчень про воєнні злочини, злочини геноциду та проти людяності, за що Російська Федерація повинна бути притягнута до відповідальності згідно міжнародного гуманітарного права.

Доповідь підготовлено Інститутом релігійної свободи (Україна) в рамках проєкту «Замкнута віра» (Locked Faith) за підтримки Посольства Королівства Нідерландів в Україні у співпраці з представниками Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, Центром громадянських свобод (Україна) та миробудівничою організацією PAX (Нідерланди).

УДК 355.012:2]((470+571):477)

Автори:

- **Максим Васін**, кандидат юридичних наук (Ph.D.), виконавчий директор Інституту релігійної свободи (розділи 1, 2, 4 та загальне редагування)
- **Дмитро Коваль**, кандидат юридичних наук (Ph.D.), доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Києво-Могилянська академія» (розділ 3)
- **Ігор Козловський**, кандидат історичних наук (Ph.D.), старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (розділ 5)
- **Анастасія Заєць**, магістр соціології, науковий співробітник Інституту релігійної свободи (обробка даних)

Керівник проєкту: **Олександр Заєць**, голова правління Інституту релігійної свободи

Контакти IPC

Пошта: а/с 471-В, Київ, Україна 01001
Електронна пошта: info@irs.in.ua
Телефон: +38 099 176 3360
Вебсайт: irs.in.ua

© Інститут релігійної свободи, 2022

Відповідальність за інформацію та погляди, представлені в цій публікації, повністю покладається на авторів і не є офіційною позицією Посольства Королівства Нідерландів в Україні або партнерів IPC.

© О.В.Пугач. Видання. 2022

ISBN 978-966-8359-66-8

ЗМІСТ

Список скорочень	3
Резюме дослідження	4
Методологія	4
Ключові висновки	4
Рекомендації	5
1. Атаки на релігійні споруди	6
Інфографіка	7
Свідчення	8
Висновки в контексті атак на релігійні споруди	14
2. Напади на релігійних діячів	16
Висновки та рекомендації в контексті нападів на релігійних діячів	22
3. Міжнародно-правова характеристика злочинів Росії під час збройної агресії проти України	23
МГП та воєнні злочини	24
Злочин геноциду українського народу	25
Злочин проти людяності	26
Висновки	27
Рекомендації з погляду міжнародного гуманітарного права	27
4. Релігійна ситуація в Криму після окупації Росією	28
Наслідки російської окупації Криму 2014 року	28
Православна Церква України (ПЦУ)	30
Релігійна організація “Свідки Єгови”	31
Мусульманський рух Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі	33
Правова кваліфікація дій російської окупаційної влади в Криму	34
Висновки щодо релігійної ситуації в окупованому Криму	35
5. Ідеологічні аспекти війни Росії проти української ідентичності	36

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АР Крим – Автономна республіка Крим (у складі України як унітарної держави)
ЄС – Європейський Союз
ЄХБ – євангельські християни-баптисти
ІРС – Інститут релігійної свободи
МГП – міжнародне гуманітарне право
ПЦУ – Православна Церква України
РФ – Російська Федерація
УПЦ – Українська Православна Церква (в спілкуванні з Московським патріархатом)
ХВЕ – християни віри євангельської (п’ятидесятники)

РЕЗЮМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

МЕТОДОЛОГІЯ

З перших днів повномасштабного російського вторгнення Інститут релігійної свободи розпочав дослідження впливу війни на релігійні громади в Україні. Фахівці ІРС здійснювали моніторинг і збір даних із відкритих джерел, документували напади на релігійних діячів і релігійні споруди, записували свідчення очевидців цих подій у різних регіонах України. Ця доповідь охоплює період нової хвилі російської агресії проти України з 24 лютого до 15 липня 2022 року, а також містить аналіз стану свободи віросповідання на українському півострові Крим, окупованому Росією 2014 року.

Для цілей цього дослідження ІРС додатково провів письмове анкетування та усне опитування керівників або офіційних представників переважної більшості церков, інших релігійних об'єднань України та керівників духовних навчальних закладів. У підсумку дослідження відображає вплив агресивної війни, розпочатої Російською Федерацією проти України, щонайменше на 20 конфесій, які об'єднують близько 31 тисячі релігійних громад, що становить майже 84 % усієї релігійної мережі країни. Серед них: православні, католицькі, протестантські церкви, іудейські та мусульманські релігійні об'єднання, а також окремі релігійні та етнічні меншини.

КОНТЕКСТ ПОДІЙ

У 2014–2015 роках російська агресія проти України супроводжувалася викраденнями, катуваннями та позасудовими розстрілами священників і віруючих Православної Церкви України, Української Греко-Католицької Церкви, а також ряду євангельських протестантських церков (баптистів, п'ятидесятників, адвентистів тощо). Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів (мормони) і Свідки Єгови зазнали цілеспрямованих переслідувань.

Як наслідок, на окупованих Росією територіях Донецької та Луганської областей припинили існування більшість релігійних громад, віруючі змушені молитися приватно або збиратися таємно – релігійна свобода зникла. Примусове впровадження російського законодавства щодо боротьби з “екстремізмом” і “незаконною місіонерською діяльністю” значно погіршило становище релігійних громад і об'єднань у цих регіонах, а також в окупованому Криму.

КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ

З 24 лютого 2022 року напади Росії на свободу віросповідання в Україні стали жорстокішими. Якщо раніше на окупованих територіях священникам здебільшого лише погрожували вбивством, то тепер релігійних діячів убивають і катують – знову, але в набагато більших масштабах, ніж 2014 року. Якщо раніше російська окупаційна влада виганяла українських віруючих із їхніх церков і молитовних будинків, то зараз Росія знищує духовну спадщину України ракетними ударами, обстрілами та пограбуванням релігійних споруд, що неможливо виправдати військовою необхідністю.

На окупованих українських територіях нині відкрито впроваджується імперіалістична політика Росії, що ґрунтується на ідеології “руського міра”. Наприклад, окупаційна влада вилучає українські книги з бібліотек і привселюдно спалює їх, забороняє використання української мови в публічній сфері та навіть на дорожніх знаках. Також окупаційна влада намагається взяти під контроль усю релігійну діяльність, примушує українські релігійні громади виправдовувати російську агресію та підпорядковуватися російським релігійним центрам, схиляє проукраїнських релігійних діячів до співпраці, вдаючись до погроз і тортур.

Російські ЗМІ та релігійні діячі, такі як Патріарх Московський і всієї Русі Кирил, виправдовують війну проти України пропагандою про нібито захист православних віруючих Московського патріархату та російськомовних жителів. Натомість російська військова авіація та артилерія знищують як релігійні споруди, так і віруючих, незалежно від їхньої мови, конфесії та етнічної приналежності. Приклади масових руйнувань, як-от Буча, Ірпінь, Маріуполь, Харків, дають змогу дійти висновку, що Росія радше зруйнує цілі міста та знищить українську історичну й духовну спадщину, ніж визнає право українського народу на самовизначення та суверенітет. Численні задокументовані злочини, скоєні російськими солдатами в Україні, мають бути розслідувані відповідно до міжнародного гуманітарного права як воєнні злочини, злочини геноциду та проти людяності.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Грунтуючись на висновках, представлених у цій доповіді, та з метою максимального захисту українських релігійних громад від подальшої шкоди, ми закликаємо:

- 1. Сенату та Президенту США** – ухвалити, підписати та впровадити Закон H.R. 5408 про підтримку релігійної свободи в Україні.
- 2. ЄС та іншим демократичним державам** – запровадити персональні санкції проти російських чиновників, релігійних лідерів, працівників медіа та інших осіб, відповідальних за виправдання та (або) здійснення репресій проти українських релігійних діячів і релігійних громад.
- 3.** Створити Спеціальний трибунал для покарання за злочин агресії проти України.
- 4.** Сприяти розслідуванню Міжнародним кримінальним судом будь-яких воєнних злочинів, злочину геноциду та злочинів проти людяності, вчинених на території України.
- 5. ЄС, США, Великобританії, Японії та іншим країнам-учасницям ООН** – підтримати зусилля України щодо розслідування та притягнення до відповідальності винних за воєнні злочини, злочини геноциду та злочини проти людяності, вчинені в рамках війни Росії проти України. Зокрема, через створення міжнародних механізмів та інструментів на додаток до національного розслідування та здійснення правосуддя, наприклад, у форматі міжнародного гібридного трибуналу за воєнні та інші міжнародні злочини.
- 6. ООН та ОБСЄ** – вимагати від Росії безперешкодного доступу до окупованих українських територій, зокрема й до Криму, та до людей, які там ув'язнені, для незалежних моніторингових місій з метою спостереження за ситуацією зі свободою віросповідання та іншими правами людини.
- 7. Україні** – з метою притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів, злочинів геноциду, злочинів проти людяності, **парламенту України** доцільно ратифікувати Римський статут міжнародного кримінального суду, а **Президенту України** — підписати ухвалений парламентом України 20 травня 2021 року Закон щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права (проект № 2689).

1. АТАКИ НА РЕЛІГІЙНІ СПОРУДИ ¹

Широкомасштабна збройна агресія Росії проти України, яка розпочалася в ніч на 24 лютого 2022 року, принесла на українську землю жахливі за своїм обсягом і рівнем цинізму руйнування. З перших хвилин і до цього часу російське вторгнення на українську землю супроводжується масованими ракетними обстрілами по всій території України та щільним артилерійським вогнем.

Наслідки перших п'яти місяців війни засвідчили, що для армії Росії є характерним цілеспрямоване руйнування об'єктів цивільної інфраструктури: торговельних центрів, продуктових складів, лікарень, шкіл, дитячих садків, пологових будинків, музеїв і релігійних споруд. Водночас ракетні й артилерійські обстріли російськими військами цивільних об'єктів на території України в багатьох випадках не мали жодної військової мети, окрім залякування місцевого населення, провокування паніки та гуманітарної кризи.

Такий негуманний спосіб ведення війни міг би зменшити спротив місцевого населення України, яке чинило відчайдушний опір російському вторгненню, однак є очевидним порушенням законів і звичаїв війни та інших норм міжнародного гуманітарного права (МГП). Як наслідок, "тактика спаленої землі" у виконанні російської армії спричинила знищення значної частини житлових будівель і цивільної інфраструктури Ірпеня та Бучі в Київській області, Маріуполя та Волновахи в Донецькій області, Северодонецька, Попасної та Рубіжного в Луганській області, окремих районів Харкова та Ізюма в Харківській області, окремих районів Миколаєва та багатьох інших населених пунктів у місцях наступу російських військ².

¹ Автор розділу – Максим ВАСІН, виконавчий директор Інституту релігійної свободи, кандидат юридичних наук (Ph.D.)

² Дані Карти Руйнувань про зруйновані повністю або частково об'єкти соціальної, транспортної та житлової інфраструктури України: <https://reukraine.shtab.net>

Як наслідок, щонайменше 270 релігійних споруд, духовних навчальних закладів і священних місць (кладовищ, меморіалів тощо) зазнали руйнувань унаслідок російської агресії проти України – їх повністю знищено або пошкоджено.

РЕЛІГІЙНІ СПОРУДИ

постраждали від обстрілів внаслідок
повномасштабного вторгнення Росії в Україну

**станом на 15 липня 2022*

Щонайменше **270**
релігійних споруд різних
конфесій постраждали
внаслідок повномасштабного
вторгнення Росії в Україну

Зібрані ІРС дані щодо масштабів руйнувань релігійних споруд у різних областях України корелюються з картою бойових дій, які тривали у період з 24 лютого до 15 липня 2022 року (на момент публікації цього дослідження). Руйнування переважно мали місце в прикордонних регіонах, де відбувався сухопутний наступ російських військ: у Житомирській, Київській, Чернігівській, Сумській, Харківській, Луганській, Донецькій, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській та Одеській областях. Водночас лінія фронту, зокрема напрямки наступу російських військ і ракетних обстрілів, розширилася завдяки активному використанню Росією українського півострова Крим, окупованого 2014 року, та де-факто контрольованої Кремлем території Республіки Білорусь.

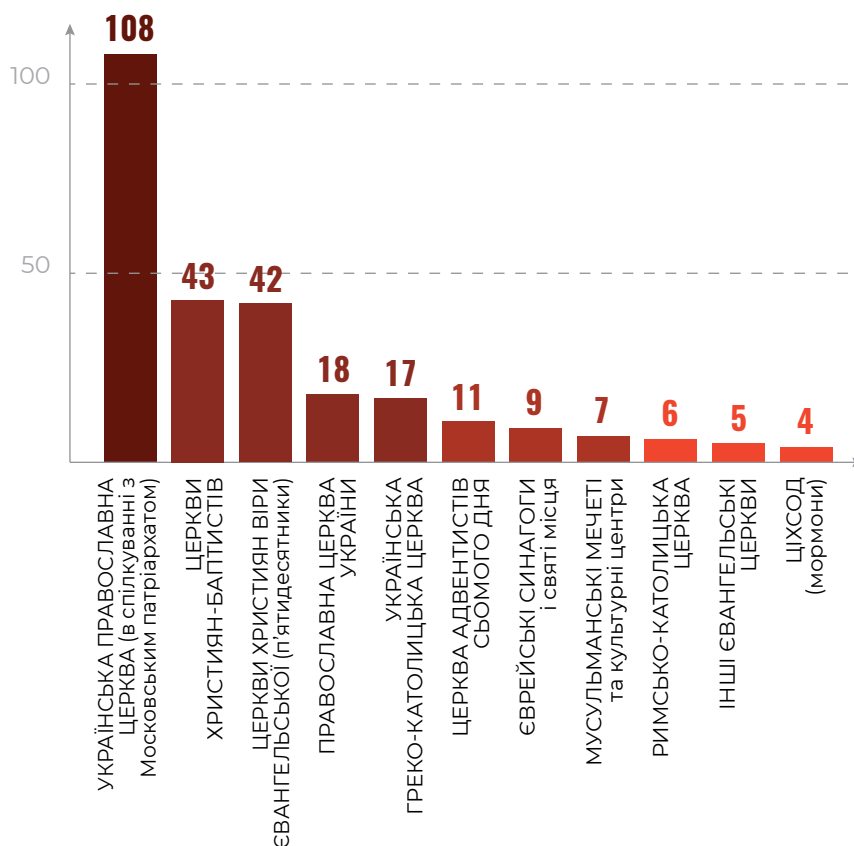
Найбільше храмів, мечетей і синагог зруйновано в Донецькій області – 71, особливо в майже повністю знищеному Маріуполі. На другому місці за кількістю руйнувань релігійних споруд – Київська область (53), де точилися відчайдушні бої за столицю – Київ. Війна спричинила масштабні знищення та пошкодження храмів і молитовних будинків також у Луганській (40) і Харківській (39) областях.

Аналіз конфесійної належності атакованих релігійних споруд свідчить, що найбільше храмів та інших церковних будівель, які постраждали від російських обстрілів (108), належать Українській Православній Церкві (в спілкуванні з Московським патріархатом). Особливо драматичним є становище Свято-Успенської Святогірської лаври, яка упродовж травня-липня 2022 року зазнавала численних обстрілів із боку позицій російських військ.

КОНФЕСІЙНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ

релігійних споруд, пошкоджених від обстрілів
внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну

*станом на 15 липня 2022

Священник православної парафії в Ірпені на Київщині засвідчив в інтерв'ю ІРС цілеспрямовані обстріли храму та використання його російськими військовими як вогневої позиції. З огляду на наслідки російської агресії та підтримку Російською Православною Церквою війни проти України, ця парафія вирішила перейти з підпорядкування УПЦ (в спілкуванні з Московським патріархатом) до складу Православної Церкви України.

О. АНДРІЙ КЛЮШЕВ

Настоятель православної парафії св. Миколая Чудотворця в Ірпені (Київська область)

“Росіяни хотіли зайти досередини церкви, як кажуть очевидці. Вони намагалися зламати двері. Коли не змогли цього зробити, почали шукати інструмент, але не знайшли. Тоді російські солдати виламали двері нашої дзвіниці та вдерлися туди. Згодом по пожежних сходах снайпер вилазив на дах нашої церкви, де спостерігав за ситуацією. Тут велися бойові дії. Російські військові стріляли навіть по церкві.

Я помітив тенденцію, що російські військові цілилися по вікнах будь-яких будівель: одноповерхівок, двоповерхівок, триповерхівок, багатоповерхівок. Можливо

Дивіться повне відео
зі свідченням
о. Андрія Ключева:
youtu.be/gEp3oZtGGyM

вважали, що там хтось сидить, за цими вікнами. У нас над входом до церкви розміщено ікону покровителя нашої парафії Святителя Миколая – є влучення просто йому в ліве око. Напевно, це хтось із них просто познущався зі святині. Парафіянам нашої церкви було боляче дивитися на ці руйнування”.

Хоча православні храми найбільше постраждали від ракетних і артилерійських обстрілів (щонайменше 126), водночас руйнувань зазнали релігійні споруди багатьох інших конфесій, зокрема мусульманські мечеті, іудейські синагоги та їхні святі місця.

1 березня 2022 року в історичну ділянку Бабиного Яру біля телевежі в Києві, місце одного з найбільших масових розстрілів євреїв у окупованій нацистами Європі під час Другої світової війни, влучило кілька російських ракет. В Об’єднаній єврейській общині України зауважили на це, що в Талмуді осквернення кісток названо своєрідною формою вбивства. Також 2 березня ракета впала на єврейський цвинтар у Білій Церкві на Київщині. 21 квітня на Берковецькому цвинтарі в Києві російські ракети зруйнували численні єврейські надгробки, а також могильні пам’ятники солдатів Другої світової війни – з орденами й медалями.

МОШЕ РЕУВЕН АСМАН

Головний рабин України, голова Всеукраїнського конгресу іудейських релігійних громад (хасидів Хабад Любавич)

“Вдумайтесь, російські війська вразили ракетами цвинтар колишніх військових, які захищали батьківщину під час Другої світової війни! Також російська ракета розтрощила кілька могил на секторі Берковецького цвинтаря, де поховані великі єврейські праведники. Багато надгробних пам’ятників навколо розбито.

Росіяни кажуть, що прийшли в Україну “денацифікувати”. Від кого: від місцевих росіян чи від євреїв? Що ви робите? У квітні ми поховали парафіянина нашої громади синагоги Бродського, центральної синагоги Києва. Його звали Зорік – Зореслав Замойський. Його вбили в Бучі у той час, коли російська армія там панувала. Розстріляли – в нього на тілі сліди кількох куль, також сліди насильства. Був тихий добрий чоловік, приходив до синагоги, молився, нікому не робив поганого. І загинув серед сотень невинних жертв Бучі, Ірпеня, Бородянки та інших міст України.

Це один зі злочинів, який вчинила російська армія. Його вбили не фашисти, не нацисти, не СС – його застрелили ті російські війська, які сказали, що прийшли сюди “денацифікувати”. Ніхто вас сюди не запрошував, не кликав “денацифікувати”, а ви розстрілюєте мирні російськомовні міста – Харків, Маріуполь”.

Дивіться повне відео
зі свідченням
Ребе Моше Асмана:
youtu.be/F5-Tsr20YkA

Також постраждала низка об'єктів єврейської громади в Харкові. Насамперед зазнав сильних руйнувань єврейський молодіжний центр "Гігель". Вибито вікна в молодшій єврейській школі внаслідок ударної хвилі. 9 березня вибуховою хвилею вибило вікна у Хоральній синагозі Харкова, яка є другою за величиною в Європі, – російська ракета вибухнула біля сусіднього торговельного центру. В момент вибуху в підвалі синагоги від обстрілів ховалися понад 100 євреїв. Пізніше, 15 березня, від ракетного обстрілу постраждала єшива на вулиці Чоботарській у Харкові – ракетою або уламком пробито дах будівлі³.

*"Останніми днями ми забили вікна на першому поверсі мішками з піском, – казав харківський рабин і представник ХАБАД у місті **Моше Москович**. – Їжа та ліки закінчуються, й ми намагаємося доставити припаси, незважаючи на небезпеку на дорогах"*⁴.

У травні стало відомо, що російські війська повністю зруйнували Маріупольську синагогу та приміщення Центру єврейської громади. Загалом місто Маріуполь Донецької області зазнало тотальних руйнувань унаслідок багатомісячних спроб російських військ установити контроль над цим портовим містом, що завершилося осадю заводу "Азовсталь" і встановленням окупаційної адміністрації.

ВАЛЕНТИН ЗАГРЕБА

Пастор Церкви адвентистів сьомого дня у Маріуполі (Донецька область)

"Буквально за кілька днів після початку активних бойових дій місто опинилося в оточенні російських військ. Стало неможливо вільно пересуватися містом і за його межі. Це було небезпечно, бо обстріли та бомбардування велися вже всередині міста. Наше останнє богослужіння відбулося 26 лютого 2022 року. Обидві наші церковні споруди в Маріуполі повністю зруйновано.

Наш молитовний будинок по вулиці Миколаївській, 28 – це історична будівля, колишня синагога, яка має архітектурне та історичне значення для міста. Це була гарна й досить добре збережена будівля, яку було передано у власність нашої церкви. Вона зазнала руйнувань вже в перші дні бойових дій у місті: було пошкоджено вікна та трохи фасад, а згодом – проламано дах, розтрощено вікна та частину стіни, перший і другий поверхи. Тепер її зруйновано остаточно.

Іншу церковну будівлю на бульварі Шевченка, 254 використовувала не лише наша церква. Декілька протестантських церков звершували служіння у її другій частині. Її було зруйновано внаслідок російського авіаудару – ракета влучила неподалік. Як наслідок, вибито двері та пошкоджено майно, яке знаходилося в приміщенні.

У Маріуполі більшість будинків незалежно від права власності було пошкоджено та пограбовано внаслідок бойових дій та присутності в місті російських військових".

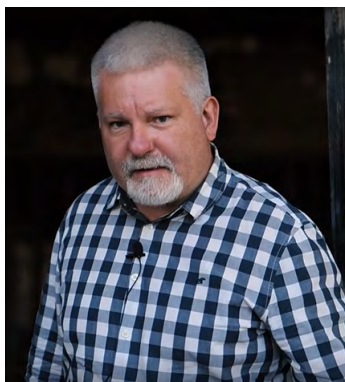
Дивіться повне відео
зі свідченням пастора
Валентина Загреби:
youtu.be/cK_zpo7wBoA

3 Від російської «денацифікації» за 20 днів постраждало щонайменше 6 єврейських об'єктів в Україні: <https://bit.ly/3A5rXPk>

4 В Харькове российская ракета взорвалась недалеко от синагоги, где прятались евреи: <https://bit.ly/3pod9Fr>

Водночас на окупованих територіях представники Росії зміцнюють свою владу, знищуючи українську культурну спадщину та ведучи цілеспрямовану боротьбу з проявами української ідентичності. Так, у Маріуполі російські військові вилучили та спалили на підвір'ї всі книги з бібліотеки храму Петра Могили, який належить Православній Церкві України, – серед знищених примірників були унікальні україномовні видання⁵. Так само, незважаючи на те, що в місті тривали бойові дії, на околицях Маріуполя контрольована Росією місцева влада поспішила замінити дорожні знаки – зняли написи українською й англійською мовами та замінили їх російськомовними⁶. Окупаційна адміністрація також планує з вересня 2022 року повністю перевести систему освіти в Маріуполі на російські стандарти та програми, що стане продовженням процесу знищення української мови в цьому регіоні⁷.

Керівник релігійної місії в Ірпені на Київщині, заснованої Всеукраїнським Союзом Церков євангельських християн-баптистів, засвідчив ІПС використання російськими військовими їхньої релігійної споруди як військового штабу та цілеспрямоване спалення ними Євангелій українською мовою на підвір'ї місії.

ДЕНИС ГОРЕНКОВ

Виконавчий директор «Місії Євразія»

“Після того, як російські окупанти увійшли до Київської області і саме до Ірпеня, в нашій будівлі було розміщено штаб російських військ. Це бачили багато свідків, наших сусідів. Після звільнення Київщини ми приїхали сюди й побачили багато слідів російських солдат: гусеничні сліди від танків, іншої бронетехніки, залишки сухих пайків російської армії. У нашому дворі стояла вщент зруйнована російська техніка, були розкидані речі російських військових.

Але не лише будівлю нашої релігійної місії було зруйновано. На вулиці біля неї ми знайшли згорілі Євангелія та іншу літературу, яку видавала наша місія. Російські солдати цілеспрямовано спалили Євангелія, надруковані українською мовою, а також багато нашої навчальної літератури, націленої на допомогу рідинам, розвиток суспільного життя, на виховання лідерів церков. Російська окупація завдала нашій релігійній місії збитків на дуже велику суму. Особисто скажу, що мій син дуже плакав, коли дізнався про те, що і місто, й офіс нашої місії було зруйновано, адже він дуже любив приходити сюди”.

Дивіться повне відео
зі свідченням
Дениса Горенкова:
youtu.be/CCgbwdlDqck

У липні 2014 року комплекс із шести споруд Донецького християнського університету, заснований євангельськими християнами-баптистами (ЄХБ), захопили російські війська, розграбували й перетворили на свою військову базу. Таку практику перетворення духовних навчальних закладів на військові об'єкти російські війська продовжили під час нової хвилі збройної агресії проти України 2022 року.

⁵ У Маріуполі окупанти спалили всі книги з бібліотеки храму Петра Могили: <https://bit.ly/3vL6hVU>

⁶ Російські окупанти знищують україномовні дорожні знаки біля Маріуполя: <https://bit.ly/3BHhw5H>

⁷ В Маріуполі окупанти намагаються запустити освітній процес і запроваджують російські стандарти та програми навчання: <https://bit.ly/3JBR0wh>

1. Атаки на релігійні споруди

Під час тимчасової окупації села Березівка Київської області – від середини березня і до початку квітня 2022 року – російські солдати захопили Українську євангельську семінарію та перетворили її на спостережний пункт. Представник семінарії розповів ІРС, що комплекс споруд навчального закладу, який діяв при Всеукраїнському Союзі Церков ЄХБ, зазнав пошкоджень унаслідок обстрілів і умисного вандалізму з боку російських солдат: розбито вікна споруд і службових автомобілів, виламано двері, розграбовано всі адміністративні приміщення та житлові помешкання працівників семінарії.

З 9 березня 2022 року й донині російські військові використовують Таврійський християнський інститут (ТХІ), розташований у смт Антонівка Херсонської області, як свою військову базу. Цей інститут із 1997 року діяв як вищий духовний навчальний заклад при обласному об'єднанні Церков ЄХБ. Згідно зі свідченнями представника ТХІ, наданими ІРС, вісім споруд інституту було пошкоджено, майже у всіх приміщеннях виламано двері, в двох приміщеннях частково розбито вікна, потрощено меблі. Російські солдати вкрали майна й технічного обладнання ТХІ на суму майже 2 млн гривень (близько 68,4 тис. доларів США).

ВЕНІАМІН БРИНЗА

Проректор Ірпінської Біблійної семінарії при Церкві ЄХБ (Київська область)

“20 березня з 8 до 10 ранкудесь близько тридцяти снарядів із мінометів поцілили в будівлю нашої семінарії. Перший снаряд прилетів на кухню, інші били по всій будівлі, по даху, вздовж усього даху залетів фугас. Усе в диму. Я цієї дати не забуду ніколи. Сльози навертаються на очі.

Я вже два дні їжджу по Ірпеню, дивлюся на розбиті будинки, на те, що робиться на вулиці. Російські війська прийшли, щоб нібито “визволяти”, але нікого не визволили: наробили смертей, розрухи. Наробили всього того, що викликатиме лише ненависть, бо зруйнували все прицільним вогнем”.

Дивіться повне відео зі свідченнями Веніаміна Бринзи:
youtu.be/eOrVxSCbbBk

ІРС також задокументував цілеспрямовану атаку російських військ на римсько-католицьку семінарію на Київщині, що також не можна виправдати мотивами воєнної необхідності, адже вчинено акти вандалізму та умисного осквернення релігійних святинь.

О. РУСЛАН МИХАЛКІВ

Ректор Вищої духовної семінарії Пресвятого Серця Ісуса Римсько-Католицької Церкви у Ворзелі (Київська область)

“Ворзель був під окупацією з 25 лютого цього року до перших чисел квітня. За цей час територія нашої семінарії зазнала двох артилерійських обстрілів. Зокрема 27 лютого був приліт міни, який пошкодив будівлі та огорожу. А в останніх числах березня на територію семінарії прилетіла ракета з російського “Граду”. Ці вибухи завдали шкоди спорудам, і деякі з них потребують тепер капітального ремонту. Було знищено й пошкоджено вікна, стіни,

Дивіться повне відео
зі свідченнями
о. Руслана Михалківа:
youtu.be/RpDJ59MW4Fo

дах, огорожу. Орієнтовна вартість ремонту цих елементів становить майже 800 тис. гривень (близько 27,3 тис. доларів США).

Також, як свідчать сусіди, 24 березня на територію семінарії вдерлися близько 10-15 російських солдат, які декілька днів там залишалися. За цей час вони пошкодили багато вікон, повибивали двері й пограбували семінарію. Зокрема вкрали побутову техніку, оргтехніку, комп'ютери, велику кількість літургійних предметів, особистий одяг, у тому числі старий, взуття, господарський реманент і техніку, канцелярське приладдя, продукти, кухонне начиння. Крім того, на жаль, мушу засвідчити акт вандалізму – російські солдати використали нашу каплицю як туалет”.

Про цілеспрямовані обстріли та умисне пошкодження церковного майна російськими військовими повідомили ІРС і співробітники реабілітаційного центру “Воспор”, заснованого Об’єднанням церков християн віри євангельської “Спасіння” в селі Мотижин Макарівського району Київської області.

В'ЯЧЕСЛАВ КЕБА

Пастор Об’єднання церков ХВЕ “Спасіння”

“Спочатку російські війська обстріляли наш реабілітаційний центр із артилерії: пошкодили покрівлю й саму будівлю. Потім вони приїхали до центру та викрали його працівника з метою подальших допитів, підозрюючи його у співпраці зі Збройними силами України. Невдовзі вони цілеспрямовано обстріляли наш центр із кулеметів та артилерії.

Пізніше російські солдати повернулися в наш реабілітаційний центр і обстріляли з гранатомета автомобіль, який ми використовували в господарстві. Заходячи до наших приміщень, військові вибивали двері ногами, хоча вони були відчинені. Проте вони прагнули навмисно все пошкодити. Очевидці кажуть, що коли російські військові увійшли до нашого центру, то навіщось почали просто стріляти з автоматів по унітазах і пошкодили геть усі туалети. Так само вони навіщось стріляли по дзеркалах і розбили кожне дзеркало в нашому центрі. Вони багато чого вкрали: плазмовий телевізор та інші цінні речі”.

Дивіться повне відео
зі свідченнями пастора
В'ячеслава Кеби:
youtu.be/BhkNtHXoXvM

Пастор місцевої церкви ХВЕ “Дім Божий” у місті Буча Володимир Великий повідомив, що на початку вторгнення на Київщину, 26 лютого 2022 року, російська авіація кількома ракетами з гелікоптера обстріляла недобудований молитовний будинок ХВЕ у місті Ворзель по вулиці Курортній, 56. На щастя, два снаряди завдали незначних ушкоджень спорудам релігійної громади, оскільки не розірвалися. Водночас пастор не може збагнути, чому російські льотчики обрали ціллю саме їхній молитовний будинок, адже на території не було українських солдат і поблизу не було розташовано жодних військових об’єктів.

Невтішна доля спіткала також релігійні споруди мусульманської громади в Донецькій та Луганській областях. Про це IPC розповів муфті Саїд Ісмагілов, який невдовзі після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну залишив керівну посаду релігійного діяча та приєднався до лав захисників України.

САЇД ІСМАГІЛОВ

Муфті Духовного управління мусульман України “Умма”

“Постраждали мусульманські культові споруди на Донбасі, а саме: мечеті в містах Маріуполь, Костянтинівка та Бахмут у Донецькій області й місті Северодонецьку у Луганській області, а також Ісламський культурний центр у Северодонецьку. Це відбулося внаслідок потужних ракетних і артилерійських обстрілів із боку військ Російської Федерації. Я особисто мав змогу відвідати три з чотирьох постраждалих мечетей: пробито стіни, куполи, дахи. Маріупольську мечеть не вдалося відвідати, щоб побачити масштаб руйнувань, завданих цій новій гарній будівлі, оскільки місто зараз тимчасово окуповане й перебуває під контролем російських військ”.

Дивіться повне відео зі свідченнями муфті Саїда Ісмагілова:
youtu.be/txA-UAJH-I8

ВИСНОВКИ В КОНТЕКСТІ АТАК НА РЕЛІГІЙНІ СПОРУДИ

Дані моніторингу IPC свідчать про те, що російська збройна агресія проти України негативно вплинула на різні релігійні громади, незалежно від їхньої конфесійної належності. Якщо 2014 року, коли Росія розпочала відкриту війну з Україною, лояльністю окупаційної влади могли користуватися православні громади Московського патріархату, а рівень руйнувань релігійних споруд був мінімальним, то тепер саме храми УПЦ найбільше постраждали від російських ракет і снарядів⁸.

Насамперед це пов'язано з масштабними військовими діями російської армії, які охоплюють велику ділянку фронту протяжністю 2450 км – із них на 1105 км тривають активні бойові дії⁹. По-друге, масовані обстріли крилатими ракетами всіх регіонів України, зокрема з території Білорусі та окупованого Криму, й тактика “випаленої землі” під час сухопутного наступу, до якої вдається російська армія, спричиняють значні руйнування цивільної інфраструктури та релігійних об'єктів, що не може бути виправдано мотивами військової необхідності¹⁰.

Упродовж останніх восьми років російська пропаганда виправдовувала збройний напад на Україну мотивами “захисту” віруючих Московського патріархату та російськомовних жителів східних і південних регіонів. Однак згадані вище факти свідчать про те, що справжнім наміром Кремля не був захист московського православ'я, яке має найбільшу мережу релігійних громад в Україні, та російськомовного населення Донеччини, Луганщини, Харкова й Миколаєва, яке зрештою найбільше постраждало від російських авіаційних і артилерійських ударів.

8 Дивіться доповідь IPC 2018 року “Свобода віросповідання під прицілом: російський терор на окупованих територіях Східної України”: <https://irs.in.ua/p/73> та доповідь правозахисників 2015 року “Коли Бог стає зброєю”: <https://lockedfaith.org/ua/p/12>

9 Про це заявив Головнокомандувач Збройних сил України Валерій Залужний: <https://bit.ly/3QAuB55>

10 Тактика випаленої землі. Як Росія воює за Луганщину: <https://bit.ly/3SCXEGQ>

Справжньою метою Росії, яка проглядається в промовах і діях президента РФ Володимира Путіна та відповідає ідеології “русского міра”, є знищення України (1) як суверенної держави; (2) як нації з власною мовою, культурою та релігійним багатоманіттям; (3) як демократичного суспільства, орієнтованого на європейську інтеграцію, народовладдя та верховенство права. Заради цієї мети та своїх імперських амбіцій керівництво Росії готове й надалі знищувати цілі міста, культурну й духовну спадщину України, а на окупованих територіях насамперед боротися з проявами української ідентичності, насаджувати власне репресивне законодавство й тоталітарний режим управління.

У сукупності такі воєнні злочини Росії, вчинені на території України, можуть свідчити про наявність спеціального геноцидального умислу, спрямованого на знищення українського народу, що є окремим злочином з погляду міжнародного гуманітарного права.

Через російську агресію мільйони віруючих громадян України були змушені покинути свої домівки й опинилися у статусі внутрішньо переміщених осіб, оселившись у менш небезпечних західних і центральних регіонах України, або біженців, змушених шукати прихисток за кордоном. Вимушена міграція спричинила складнощі у задоволенні релігійних потреб віруючих українців, оскільки не всі з них змогли знайти на новому місці проживання релігійну громаду, яка відповідає їхній конфесійній належності.

Можна спрогнозувати, що у східних і південних регіонах України, де бойові дії досі тривають, масштаби руйнувань релігійних споруд дедалі зростатимуть. Водночас це не виключає небезпеки для релігійних громад західних і центральних регіонів України, адже внаслідок ракетних ударів російських військ постраждав православний храм навіть у Львові¹¹. Отже, з огляду на явно незаконні методи війни, які використовує Росія, наразі можна констатувати, що кожна релігійна громада, незалежно від її конфесійної належності та регіону розташування, перебуває в небезпеці тією чи іншою мірою.

¹¹ Від ракетного удару у Львові постраждала церква: <https://bit.ly/3QvCSXH>

2. НАПАДИ НА РЕЛІГІЙНИХ ДІЯЧІВ ¹²

Починаючи з 24 лютого, з часу загострення російсько-української війни, Інститут релігійної свободи зафіксував щонайменше двадцять фактів незаконного позбавлення волі релігійних діячів України різних конфесій, до якого вдавалися російські військові на тимчасово контрольованих або окупованих ними українських територіях. Водночас, як засвідчили ІРС постраждалі, такі свавільні арешти й ув'язнення релігійних діячів у багатьох випадках супроводжувалися умисним заподіянням сильних страждань, катуванням, спробами зґвалтування і реальними погрозами вбивством (із підготовкою до цього, наприклад, у вигляді імітації розстрілу), нелюдськими умовами утримання (без води, їжі, доступу до туалету), погрозами розправою над членами сім'ї тощо.

О. СЕРГІЙ ЧУДИНОВИЧ

Настоятель храму Покрови Пресвятої Богородиці у Херсоні, протоієрей Православної Церкви України

“30 березня 2022 року у Херсоні мене захопили представники Російської Федерації. Цілий день я провів у їхньому приміщенні. Мене звинувачували в участі у діяльності диверсійно-розвідувальних груп Збройних сил України, у членстві в територіальній обороні. Звісно, це не так.

Потім на мене одягли шапку, зав'язали дуже боляче шемагом, перетисли мені дихальні шляхи, ніс. Відвели в підвал, де була абсолютна темрява. Не давали пити, не водили в туалет, зняли відбитки пальців, сфотографували, взяли

¹² Автор розділу – Максим ВАСІН, виконавчий директор Інституту релігійної свободи, кандидат юридичних наук (Ph.D.)

зразок ДНК і далі постійно погрожували. Про сім'ю натякали, що з нею трапиться неприємність, якщо я не співпрацюватиму з представниками Російської Федерації. Мені дали куртку, але там було дуже холодно – я змерз, почав кашляти.

Потім російські військові прийшли в масках, заламали руки. Сказали, щоб я йшов із ними, що життя моє закінчилося, що вони мене розбиратимуть на частини, вб'ють, застрелять. Привели до іншого приміщення. Почали бити дубинкою в область серця – у мене там великий синець до сьогодні ще видно. У мене пересохло в роті, зневоднення – я майже не міг говорити. Вимагали, щоб я розповів про діяльність диверсійно-розвідувальних груп, називали певні прізвища, вимагали інформації щодо них. Я був дуже занепокоєний, мені було дуже страшно, не знав, що робити, що казати. Вони били по ногах, душили, зав'язали руки скотчем позаду, досі у мене на руках оніміння – не відчуваю на дотик. Потім я попросив води, але вони дали горілки. Я трошки зміг говорити. Потім знов у горлі пересохло, язик не повертався.

Потім настав момент, коли я взагалі не розумів, що відбувається. Вони дали мені помацати руками дубинку і сказали, що згвалтують мене нею. За кожне мовчання знову били й душили. Потім почали розстібати джинси, спустили їх і труси до землі – я стояв напівроздягнений. Поставили на коліна, нагнули до стільця головою, притиснули коліном. Узяли дубинку і сказали, що зараз заправлять її мені в анальний отвір, розірвуть його й потім використають фіналгон.

Уявляєте, як я почувався? Не знав, що робити. Прощався з життям. Молився. Російські військові намагалися мене згвалтувати, і я почав кричати: “Ну, що мені вигадати, щоб ви мені повірили?” Було дуже дискомфортно, дуже страшно й, відверто кажучи, у мене була паніка. Коли вони почали кричати, що я з ними співпрацюватиму, я відповів, що так. Ну, так вийшло. Мені за це насправді дуже соромно.

Вони питають: “Підпишеш документ про співпрацю?” Я сказав, що підпишу. Вони тоді мене підняли, поставили. Я дуже довго стояв частково роздягнутий із руками, зав'язаними за спиною, на голові була шапка, перев'язана шемагом. У мене почався тік від цього напруження і затрусила лівá нога – я не міг зупинити це. Потім вони почали пом'якшувати риторику. Зняли з мене шапку. Розповіли, що вони від мене хочуть, по пунктах. Я сказав, що все зроблю. І зрештою підписав документ про добровільну співпрацю з військами Російської Федерації.

Повторюю, мені дуже соромно, що я виявив слабкість і не зміг це якось перебороти. Я злякався. Тому хочу, щоб кожен почув, як російські військові поведуться з ув'язненими – з якими потім роблять відео, де кажуть, ніби з ними поводитися добре й жодного насильства не чинили. Це неправда!”

Дивіться повне відео
зі свідченнями
о. Сергія Чудиневича:
youtu.be/T5vaeQD43hw

Нинішній підхід окупаційної адміністрації у Херсоні відрізняється від репресивної політики, яку російські ставленики провадили в Донецьку та Луганську на початку відкритої війни Росії проти України. У 2014–2015 роках контрольовані Росією бойовики закривали або конфісковували храми та молитовні будинки українських церков різних конфесій і змушували священників залишати контрольовані Росією українські території Донецької та Луганської областей¹³. Тепер російська окупаційна адміністрація Херсона прагне публічно продемонструвати нібито свою прихильність свободі віросповідання та залишає відкритими храми, молитовні будинки, мечеті та синагоги. Проте насправді за цим стоять жорстокі репресії проти місцевих релігійних лідерів, спрямовані на примус до співпраці з представниками Росії, із застосуванням тортур, нестерпних страждань, залякувань убивством і розправою над рідними. В цих умовах місцеві священники та релігійні діячі змушені або підкоритися вимогам російської окупаційної адміністрації, або таємно виїхати з підконтрольних Росії територій разом зі своїми сім'ями.

Про таку тактику російських військ щодо підкорення й придушення спротиву населення окупованих українських територій розповів ІРС священник Сергій Чудинович у окремому інтерв'ю, а також представник мусульманської спільноти Херсонщини з кримськотатарського народу.

РУСТЕМ АСАНОВ

Імам кримсько-татарської релігійної громади «Бірлік»
(с. Щасливцеве Херсонської області)

“Російські військові затримали мене на блокпосту в Херсонській області. Наділи мішок на голову й наручники та відвезли до свого приміщення в місті... Там окупанти обладнали підвал для катувань і допитів. Мене утримували з ранку до вечора у цьому підвалі, завдаючи ушкоджень. Затягували наручники на руках – у мене досі не працюють великі пальці. Затягували мішок на голові – це призводило до удушення, й двічі я непритомнів. Били ногами по ребрах і хребту, а також по попереку чимось твердим – мабуть, прикладом автомату. Збивали з ніг, щоб я падав, а наручники при цьому ще більше затягувалися – це мені завдавало нестерпного болю.

Російські військові були незадоволені моєю активною громадянською позицією. Вони наголосили, що я як релігійний діяч подаю неправильний приклад своїй громаді. Це їх дратувало. Вони катували мене й питали, кого я знаю з різних українських батальйонів. Я відповідав, що нікого не знаю. Вони казали: “Не буде ніякої України, забудьте про неї, незабаром ми знищимо всю Україну”. Казали, що ми маємо бути задоволені тим, що зараз перебуваємо під російською окупацією цілі та здорові, і що тут нічого не зруйновано. Наголошували, що цей регіон буде Росією, а все, що не буде захоплено, вони знищать ракетами, перекопають усю Україну, там узагалі нічого не залишиться.

Після того, як вони перевірили мене, мабуть, через свої програми – вирахували, що я непричетний до жодних батальйонів, – мене відпустили. Але поставили такі умови, щоб

¹³ Дивіться доповідь правозахисників 2015 року “Коли Бог стає зброєю”: <https://lockedfaith.org/ua/p/12>

Дивіться повне відео
зі свідченнями
Рустема Асанова:
youtu.be/SPBeKYh9dM4

я не залишав район, нікуди не виїжджав, і наполегливо рекомендували налагоджувати співпрацю з представниками окупаційної адміністрації, а також із Духовним управлінням мусульман Криму (у місті Сімферополі), яке 2014 року перейшло на бік Росії, – тобто зі зрадниками. Я намагався врятуватися, тому погоджувався на все, аби звідти вийти. Щойно мене відпустили, того ж дня я почав розробляти план, як утекти з окупованої території.

Тепер на Херсонщині не проводять богослужіння, бо місцеві жителі залякані через звірства, які вчиняють російські військові: ламають руки й ноги людям, просто так можуть це зробити – заради власного задоволення. У Росії на меті є лише одне – знищити нас як націю, як українську націю загалом. Вони нас ненавидять. Ця ненависть ллється з них, вона їх переповнює. Якщо вони чують українську мову, наприклад, і якщо бачать український прапор – це все розриває їх ізсередини”.

Представник мусульманської спільноти Херсонщини також засвідчив ІРС суттєве погіршення ситуації зі свободою віросповідання відтоді, як півострів Крим і частину Херсонської області окупувала Росія:

“Коли ця територія була під контролем України, взагалі жодних проблем не було. Ми вільно сповідували свою релігію, ніхто не завдавав нам шкоди. Це були золоті часи, скажімо так. Зараз усе кардинально змінилося. В мечетях Херсонської області було проведено обшуки, вилучено книги. Окупаційна адміністрація надала місцевим імамам списки рекомендованої літератури, якою можна користуватися, а також списки забороненої релігійної літератури. Зараз служіння не відбуваються – на час цієї смуги ми призупинили релігійну діяльність, бо люди залякані”.

Чимало звірств проти мирного населення російські військові чинили також на Київщині – в Бучі, Ірпені, Бородянці, Мотижині тощо – в період з 24 лютого до початку квітня, доки цей регіон не звільнили Збройні сили України (ЗСУ)¹⁴. Серед жертв були й релігійні діячі, яких часто безпідставно підозрювали у шпигунстві, співпраці з територіальною обороною чи ЗСУ. Російські командири не могли повірити, що віруючі люди та служителі українських церков могли добровільно залишитися в зоні бойових дій, аби допомагати нужденним місцевим жителям (хворим, із обмеженою мобільністю тощо), організовувати їхню евакуацію та налагоджувати спільну роботу з іншими волонтерами для полегшення гуманітарної кризи в гарячих точках цієї війни.

ОЛЕГ БОНДАРЕНКО

Служитель реабілітаційного центру “Восор” у Мотижині (Київська область) при Об’єднанні церков ХВЄ “Спасіння”

“Група російських розвідників виявила наш центр лише 23 березня – через місяць після вторгнення. Вони не могли повірити, що ми просто залишилися, аби зберегти реабілітаційний центр, бо в нас там чотири корови і десь 50 свиней. Увесь цей час ми займалися благодійністю: у нас було багато тварин, і ми що два дні різали свиню й розносили людям м’ясо. А розвідники ці були “вагнерівцями”

¹⁴ Заява ВРЦіРО про геноцид українського народу, вчинений російськими військами на Київщині:
<https://bit.ly/3QsEp0E>

– це найманці, садисти. Вони обшукали все й нічого не знайшли. Коли відходили, їхній командир із позивним “Калуга” погрожував: якщо ще раз мене зустрине, то буде мені непереливки.

Після того, як ці російські військові обшукали сусідню фермерську базу, вони почали обстрілювати наш реабілітаційний центр із гранатометів, кулеметів, із усього. Наші хлопці повистрибували у вікна й устигли втекти до села, але я залишився, бо один хлопець у нас був без ніг – Женя. Мені довелося залишитися з ним. Тоді зайшов російський кулеметник і почав розстрілювати все в нашому центрі: по стінах стріляти, унітазах. Потім почали мене бити, хотіли дізнатися все про українських військових і територіальну оборону.

Прив’язали до квадроцикла спочатку й потягли мене до бази, яку розстріляли. Там знущалися з мене, дуло автомата на хребет ставили зверху, спину мені пошкодили трохи, між ніг стріляли, біля голови стріляли, ноги хотіли переїхати на броньовику (БМП) – лякали. Потім, коли привезли в інше місце, допитував мене вже інший російський офіцер – начальник іншого розвідувального батальйону з позивним “Вітебськ”. Він також не повірив, що ми ні в чому не замішані й у нас реабілітаційний центр.

Коли українська армія почала їх обстрілювати, росіяни постійно викидали мене на подвір’я, а самі ховалися в бліндаж і казали: “Нехай тебе вб’ють свої”. Потім вони сховали мене в каналізаційну криницю, щоб я хоч живий лишився. Дві доби я сидів у цій каналізації. Щовечора вони когось привозили й постійно когось там убивали. 25 березня ввечері російські військові привезли когось і вбивали десь упродовж години. Ноги прострілювали, руки та пальці ламали – жахливо, звісно, вони вбивали людей.

І потім, коли добивали ще одного місцевого жителя, я почув, що каналізаційний люк відсовують – по мене прийшли. Гадав, що буду наступним. А того чоловіка, якого вбили, кинули на моє місце в каналізацію. Російські військові вже знали, що відступатимуть, тож уже навіть трупи не закопували. Але солдати-строковики мене не розстріляли, пошкодували, залишили двері відчиненими і казали, щоб ми пішли за дві години. І ще додали: “Моліться, щоб не зайшли розвідники й не вбили вас”.

Потім 29 березня вже наші українські війська увійшли до села та звільнили нас. Мені зараз важко. Не можу спати, сплю дуже мало, навіть із таблетками по 4–5 годин. Крики у вухах стоять постійно, бо біля каналізації постійно когось убивали, і я гадав, що буду наступним. Організм пережив шок і ще не відновився. Спина начебто зажила – диски вправили. А на руці через те, що мотузкою була перетягнута, мабуть, робитимуть операцію. Права рука не працює: пальці рухаються, а сама рука не згинається, пухлина велика на суглобі. Тому я не можу зараз працювати. І психологічно зараз іще важко – відвідую психолога”.

Дивіться повне відео
зі свідченнями Олега
Бондаренка:
youtu.be/lzxRAO6rCuE

70 днів російського полону в нелюдських умовах, із катуваннями та побиттям пережив настоятель одеського Свято-Троїцького храму Православної Церкви України та капелан українських військовослужбовців о. **Василь Вирозуб**. Інтерв'ю про це священник дав виданню “НВ”. Уранці 26 лютого 2022 року, на третій день повномасштабного вторгнення Росії, він прибув на український острів Зміїний у Чорному морі з рятувальною місією – забрати тіла українських прикордонників, які тоді вважалися вбитими залпами російського крейсера “Москва”. Священник узяв із собою ще двох протестантських пасторів і лікаря.

Однак місія зазнала невдачі – російські військові взяли о. Василя Вирозуба та його супутників у полон. Після допитів у Севастополі та перебування у фільтраційному таборі 18 березня священника перевезли до слідчого ізолятора на території Росії. *“Якщо військових ще били, то зі мною конвоїри не знали, що робити. У всіх було питання, що я тут роблю. Але коли мене вже постригли та одягнули у форму, то били й уже не питали, чи священник. Просто били”,* – розповів Вирозуб.

Уранці 31 березня конвоїри змусили священника роздягнутися догола й у такому вигляді зачинили на чотири доби в холодному маленькому карцері – без вікон, туалету та умивальника. В перший день тортур Вирозуба зустріли чотири росіянина, із яких троє були офіцерами. Йому

почали ставити запитання, а коли не влаштовувала відповідь – били. Впродовж 20 хвилин росіяни завдавали священнику удари кулаком у потилицю, а далі, не отримавши свого, знову повернули голим до холодного карцеру.

Російські офіцери були впевнені, що полонений священник працює на українські спецслужби, а тому мав би надати їм корисну інформацію. Вони не могли повірити, що військовий капелан не співпрацював зі Службою безпеки України – на їхню думку, інакше немає сенсу в такій посаді. На другу добу допитів четверо російських військових, притиснувши Вирозуба до стіни, почали його розтягувати й викручувати в неприродний спосіб і знову завдавати сильних ударів. На третю добу священника катували електричним струмом.

Не отримавши бажаної інформації, росіяни й надалі утримували українського священника у слідчому ізоляторі впродовж наступного місяця, але вже без таких страшних тортур. У квітні вони звільнили двох протестантських пасторів і лікаря, які сиділи в камері разом із Вирозубом, але його не відпустили. Повернутися на українську землю священник зміг лише 5 травня завдяки домовленості між Україною та Росією про обмін полоненими. Після 70 днів полону о. Василь Вирозуб одразу ж повернувся до рідної Одеси, де вже за кілька днів зі сльозами на очах провів службу для своїх парафіян, а також розпочав лікування після російських катувань¹⁵.

Окремого дослідження потребують причини холоднокривних убивств і нелюдської жорстокості російських військових щодо цивільного населення України, що, серед іншого, призвело до таких трагедій, як Бучанська різанина¹⁶. На один із аспектів цього феномену в інтерв'ю ІРС звернув увагу священник Православної Церкви України, науковець-богослов о. **Андрій Дудченко**, який пережив російську окупацію в селі Бучанського району Київської області. Він зауважив, що під час вимушеного спілкування з російськими солдатами, серед яких було чимало призваних на строкову

¹⁵ 70 чорних днів капелана Вирозуба. Історія священника ПЦУ, якого росіяни катували струмом, світлом і холодним карцером, але не “розкололи” (автор публікації – Наталія Рон): <https://bit.ly/3Qx4sVf>

¹⁶ У Бучі з братської могили біля церкви вже піднято 73 тіла: <https://bit.ly/3SDYOSu>

службу, не помічав нестримної агресії щодо цивільного населення, а інколи зустрічав навіть нерозуміння, навіщо потрібне було російське вторгнення в Україну. Проте більш ідеологічно просунутим був їхній капелан – священник Російської Православної Церкви (РПЦ), який аргументовано переконував у нібито моральності та необхідності російської війни проти України.

Відтак український богослов вважає, що хибною є думка про те, що капелани РПЦ могли б запобігти масовим убивствам цивільного населення в Україні, які вчиняли російські військові, адже російське духовенство, зокрема Патріарх Московський і всієї Русі Кирил, у різний спосіб виправдовує загарбницьку війну Росії проти України, незважаючи на численні жертви серед мирного населення та масштабні руйнування цивільної інфраструктури, включно з православними храмами¹⁷.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ В КОНТЕКСТІ НАПАДІВ НА РЕЛІГІЙНИХ ДІЯЧІВ

У цій доповіді наводиться лише частина свідчень про тортури та умисні знущання з масиву воєнних злочинів, учинених російськими військовими проти релігійних діячів, які вдалося задокументувати ІРС. Багато постраждалих не готові публічно розповідати про пережиті жахіття або через сором, або через небезпеку для себе в разі перебування на окупованій території, або через побоювання за своїх рідних, над якими можуть учинити розправу, враховуючи реальність погроз російської окупаційної влади.

З огляду на це Україні та її міжнародним партнерам варто ініціювати програми захисту свідків особливо тяжких російських воєнних злочинів, аби убезпечити їх та їхніх рідних і водночас належним чином задокументувати пережиті катування та знущання, завдані російськими військовими, які вторглися в Україну.

¹⁷ Патріарх Кирило благословив війська РФ на війну проти України: <https://bbc.in/3CpPIDk>

3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ РОСІЇ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ¹⁸

¹⁸ Автор розділу – Дмитро КОВАЛЬ, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету “Кієво-Могилянська академія”, кандидат юридичних наук (Ph.D.)

Нова хвиля російської агресії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, призвела до масштабних руйнувань цивільних будівель та інфраструктури по всій країні. Для територій, що були або досі перебувають під окупацією, ця агресія додатково означала небезпеки позбавлення життя, обмеження свободи, насильства на ґрунті статевої приналежності тощо. Реалії збройного конфлікту є такими, що далеко не кожен напад на цивільні будівлі чи інфраструктуру, так само як і вбивство цивільної особи чи обмеження її прав, може розглядатися як злочин із погляду міжнародного гуманітарного права (МГП).

У нормах МГП щодо збройних конфліктів досить прагматично викладено зобов'язання сторін під час ведення воєнних дій або окупації, водночас залишається значний простір для міркувань військової необхідності під час ухвалення рішень, пов'язаних зі збройним конфліктом або окупацією. Втім, це не означає, що сторони конфлікту мають карт-бланш на відступ від зобов'язань будь-коли, як їм заманеться. Далі розглянемо релевантні норми МГП, що можуть допомогти кваліфікувати події, описані в попередніх розділах цієї доповіді, а також оцінимо їх із погляду потенційно скоєних воєнних злочинів. Також, аби охопити всі можливі виміри заподіяння шкоди релігійним об'єктам і наступу на релігійні свободи, розглянемо дії російських військових із перспективи їх кваліфікації як злочину геноциду та злочинів проти людяності.

МГП ТА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 та 1907 років забороняють напади на храми та будівлі, призначені для релігійних цілей. Окрім того, від держав-підписантів Конвенцій вимагається поважати релігійні переконання на окупованих територіях. Ці норми знайшли свій розвиток у IV Женевській конвенції про захист цивільного населення 1949 року та в Додатковому протоколі I до неї 1977 року.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) у статті 8(2)(b)(ix) прямо криміналізує лише напади на релігійні об'єкти. Аби можна було констатувати скоєння такого воєнного злочину, як напад на релігійні об'єкти, необхідно є одночасна наявність таких елементів злочину:

1. Виконавець здійснив напад. Злочин, передбачений статтею 8(2)(b)(ix), може бути скоєно як під час бойових дій, так і поза ними. Відповідно, напад на релігійні об'єкти може набувати таких форм, як знищення, пошкодження, пограбування тощо. Стаття не вимагає завдання реальної шкоди таким об'єктам. Достатньо, щоб напад було спрямовано проти відповідної релігійної організації.

2. Об'єктом нападу була одна або кілька будівель релігійного характеру. Об'єкт злочину, передбаченого статтею 8(2)(b)(ix), має бути релігійною організацією. Римський статут поширює правову охорону на будь-які будівлі релігійного характеру, а не лише на ті, що мають особливу культурну цінність. Єдиною принциповою умовою є невикористання такого об'єкта у воєнних цілях.

3. Виконавець мав на меті зробити об'єктом нападу таку будівлю. Римський статут передбачає застосування підходу, згідно з яким умисел злочинця повинен охоплювати як сам факт здійснення нападу, так і об'єкт нападу. Це означає, що зловмиснику має бути відомо про охоронний статус релігійного об'єкта до нападу.

Аби можна було дійти висновку про наявність умислу щодо нападу на релігійний об'єкт, ці будівлі мають бути чітко ідентифіковані як об'єкти релігійного характеру. Це може досягатися чи то відповідними позначками на мапі, на самій будівлі (хрест, шестикутна зірка, півмісяць або інші релігійні символи) чи впливати із зовнішнього вигляду будівлі (наявність характерних куполів, дзвіниці, мінарету тощо).

Умисел щодо об'єкта нападу можна встановити також у ситуаціях, коли виконавець

нападу або командир відповідального за нього підрозділу мав доступ до описів релігійного об'єкта, які часто перебувають у відкритому доступі, або ж міг побачити відмітні особливості будівлі чи позначку релігійного об'єкта на широкоживаних онлайн-мапах (наприклад, Google Maps).

Задокументовані ІРС факти нападів російських військових на релігійні споруди в Україні, зокрема згадані вище в цій доповіді, свідчать про те, що релігійні споруди часто ставали об'єктами нападу навіть тоді, коли не перебували в безпосередній близькості до військових об'єктів і не використовувалися у військових цілях. І виконавцям нападу, вочевидь, було відомо про релігійний характер конкретного об'єкта, особливо коли такі напади супроводжувалися пограбуванням, спаленням релігійної літератури, умисним вандалізмом або оскверненням релігійних святинь – наприклад, православний храм св. Миколая Чудотворця та будівля “Місії Євразія” в Ірпені, римсько-католицька семінарія у Ворзелі, реабілітаційний центр “Восор” у Мотижині на Київщині та Таврійський християнський інститут на Херсонщині.

Римський статут МКС прямо не називає воєнним злочином перешкоджання діяльності релігійних організацій на окупованій території, хоча це залишається порушенням МГП. Водночас таке перешкоджання може спричиняти низку інших воєнних злочинів. До них належить, наприклад, **незаконне позбавлення волі** – воєнний злочин, який, згідно з наданими ІРС свідченнями, досить часто скоювали представники Російської Федерації проти релігійних діячів на українських територіях, які були або залишаються під окупацією.

Також до воєнних злочинів належать: **умисне заподіяння сильних страждань, катування, взяття заручників, знищення або захоплення майна** тощо. Такі напади на релігійних діячів і релігійні громади, які здійснювали російські військові на контрольованих ними територіях України, також задокументовано під час дослідження ІРС і частково відображено в цій доповіді.

Наприклад, священник Православної Церкви України з Херсону о. **Сергій Чудинович** був затриманий представниками Російської Федерації та зазнав поведження, яке може бути кваліфіковане як воєнний злочин – катування, оскільки його били, позбавили води й доступу до туалету, примусили до прилюдного оголення, погрожували зґвалтуванням, здійснювали психологічний тиск тощо¹⁹. Таке ж нелюдське поведження, катування та умисні страждання пережив у російському полоні о. **Василь Вирозуб**, військовий капелан Православної Церкви України з Одеси²⁰. Катування, імітацію розстрілу, умисне нараження на небезпеку під час обстрілів, вимушене спостереження за процесом катування інших людей – усе це пережив служитель реабілітаційного центру при Церкві ХВЄ “Спасіння” **Олег Бондаренко**²¹.

ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Іншою перспективою, з якої слід подивитися на руйнування релігійних споруд в Україні, є можливість кваліфікувати такі дії російських військових як злочин геноциду українського народу. Такі напади не є самостійними проявами злочину геноциду, втім, вони можуть свідчити про існування спеціального геноцидального умислу. Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії у справі Крстича зазначив, що *“там, де відбувається фізичне або біологічне знищення, часто одночасно здійснюються напади на культурні та релігійні цінності й символи цільової групи – напади, які законно можуть розглядатися як доказ наміру фізично знищити групу”*²². Пізніше цей висновок

19 Дивіться повне відео свідчень о. Сергія Чудиновича: <https://youtu.be/T5vaeQD43hw>

20 Читайте повний текст інтерв'ю священника-капелана Василя Вирозуба виданню НВ: <https://bit.ly/3Qx4sVf>

21 Дивіться повне відео свідчень Олега Бондаренка: <https://youtu.be/lzxRAO6rCuE>

22 The Prosecutor v. Radislav Krstić. IT-98-33-T, Trial Chamber Judgement / ICTY. (2001, August 2)

підтримав Міжнародний суд ООН у справах “Боснія та Герцеговина проти Сербії та Чорногорії” і “Хорватія проти Сербії”.

Офіс прокурора МКС у своїй “Політиці щодо культурної спадщини” також урахував значення нападів на культурну спадщину, зокрема й на релігійні об’єкти, як доказ умислу скоїти геноцид. У Політиці наголошується, що посягання на культурну спадщину можуть мати форму *“нападів на будівлі, що мають культурне значення для цільової групи, які відбуваються одночасно зі спробами біологічного або фізичного знищення, спрямованими на цільову групу”*²³.

Під час збройного конфлікту армія Російської Федерації обстрілювала та продовжує руйнувати культові споруди України, які мають особливе значення для самоідентифікації українського народу. 13 квітня 2022 року ЮНЕСКО заявило, що за перші місяці повномасштабної російської агресії в Україні *“повністю або частково знищено 44 релігійні споруди, 6 музеїв, 25 історичних будівель, 3 театри, 11 пам’ятників і 1 бібліотеку”*²⁴. Список ЮНЕСКО не відображає повної картини, оскільки деякі дані ще не було перевірено, а масштаби руйнувань духовної спадщини України зростають із кожним днем війни.

Ця доповідь ІРС дає значно точніше уявлення про масштаб руйнувань релігійних споруд на території України внаслідок російського вторгнення. Вона засвідчує, що є вагомими підстави вважати: **руйнування релігійних об’єктів Російською Федерацією може розглядатися як підтвердження існування геноцидального умислу, спрямованого на знищення українського народу.**

ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

Ще однією опцією кваліфікації діянь представників Російської Федерації в Україні є злочин проти людяності у формі переслідування. Його особливістю є те, що він є своєрідним “прицепом” до інших видів злочинів проти людяності. Кримінальна відповідальність для особи може настати лише в тому разі, якщо її діяння у формі переслідування поєднуються з іншим видом злочину проти людяності, як-от убивство, депортація, тортури тощо.

Окрім вимоги щодо поєднання злочину переслідування з іншим видом злочину проти людяності, для належної кваліфікації цього виду злочину відповідно до МГП необхідним є також елемент широкомасштабності або систематичності злочинних діянь. Окрім того, важливою є спрямованість злочину проти конкретної групи, яка, серед іншого, може ідентифікуватися за релігійною ознакою.

Саме переслідування як злочин проти людяності може, серед іншого, проявлятися як наступ на релігійні організації через руйнування їхніх споруд із ознаками дискримінації, заборону певних релігійних практик, обмеження свободи віросповідання, напади, жорстоке поводження або тортури щодо священнослужителів тощо.

Наразі неможливо цілком упевнено говорити про наявність усіх необхідних елементів для кваліфікації дій російських військових в Україні як злочину проти людяності у формі переслідування. Втім, якщо зберігатиметься тенденція щодо збільшення кількості фактів заборони релігійних практик, руйнування релігійних споруд, викрадення і жорстокого поводження зі священнослужителями, про що вже згадувалося в цій доповіді, то вже незабаром з’являться вагомими підстави вважати, що збройні сили Російської Федерації скоювали на території України і цей міжнародний злочин.

²³ ICC Policy on Cultural Heritage (June 2021), § 80 on page 31: <https://bit.ly/3Qgrak5>

²⁴ Принаймні 98 об’єктів культурної спадщини України пошкоджені чи зруйновані за час війни – ЮНЕСКО: <https://bit.ly/3dePrZf>

ВИСНОВКИ

Наступ на свободу віросповідання та руйнування релігійних об'єктів є порушенням зобов'язань Російської Федерації згідно з МГП. Коли вирішуватиметься питання щодо міжнародно-правової відповідальності Росії, "релігійний елемент" має обов'язково стати частиною ширшого питання стосовно компенсації завданих збитків, яке неодмінно порушить Україна.

У найближчій перспективі такий наступ Росії на свободу віросповідання матиме наслідком кримінальні провадження як в Україні, так і в МКС та юрисдикціях іноземних держав. Найочевиднішою статтею обвинувачення буде воєнний злочин у формі нападу на релігійні об'єкти. Втім, напади на такі об'єкти, як і злочини проти священнослужителів окремих конфесій, можуть також допомогти встановити наявність злочину геноциду українського народу та злочину проти людяності у формі переслідування.

РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПОГЛЯДУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Доповідь, підготовлена ІРС, вимагає від України та її міжнародних партнерів щонайменше таких заходів реагування:

1. Доведення до відома МКС, що розслідуванням руйнувань окремих найбільш значущих релігійних об'єктів Україна воліла б не займатися самостійно, натомість очікує ініціативи МКС щодо початку такого розслідування.
2. Накладання Україною та ініціювання перед міжнародними партнерами санкцій проти військових командирів, які, ймовірно, віддавали накази про напади на релігійні об'єкти або не реагували належним чином на дії своїх підлеглих після виявлення фактів таких нападів.
3. У разі передавання релігійних об'єктів на окупованій території новим власникам (конфіскація на користь окупаційної адміністрації, свавільна передача у власність іншим конфесіям тощо), накласти та ініціювати на міжнародному рівні санкції щодо нових власників (зокрема релігійних організацій), які отримують контроль над такими релігійними об'єктами.
4. Сприяти активній роботі неурядових громадських організацій зі збирання інформації щодо протиправних дій проти релігійних організацій або їхніх представників, які мають зв'язок із іноземними юрисдикціями (наприклад, закордонні релігійні центри). Це може стати основою для відкриття кримінальних проваджень за кордоном щодо воєнних злочинів росіян за принципом універсальної юрисдикції. Як наслідок, це сприятиме ширшому інформуванню світової спільноти про злочини, які Російська Федерація скоює в Україні, а отже, і кращому запобіганню їм і боротьбі з безкарністю.

4. РЕЛІГІЙНА СИТУАЦІЯ В КРИМУ ПІСЛЯ ОКУПАЦІЇ РОСІЄЮ ²⁵

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ КРИМУ 2014 РОКУ

У лютому-березні 2014 року Російська Федерація (РФ) здійснила акт збройної агресії, в результаті якого окупувала частину суверенної території України – півострів Крим, котрий зі статусом автономної республіки є частиною України як унітарної держави. Всупереч основоположним принципам міжнародного права, російська влада на рівні свого національного законодавства визнала факт анексії новостворених “Республіки Крим” та “міста федерального значення Севастополь” як суб’єктів Російської Федерації²⁶. Цими діями РФ узяла на себе юридичну відповідальність за дотримання прав людини на цих українських територіях, визнавши встановлення ефективного контролю над ними.

Відтоді Росія почала впроваджувати на окупованій території власне законодавство, порушуючи вимоги міжнародного гуманітарного права щодо окупованих територій. Українські релігійні організації в Криму були змушені перереєструватися відповідно до вимог законів РФ, аби зберегти юридичний статус, контроль над власністю та можливість надалі вести релігійну та соціальну діяльність. Ці дії стали частиною імплементації російської репресивної політики в Криму, спрямованої на знищення української національної ідентичності. На додачу до автоматичної натуралізації, яка передбачала визнання всіх мешканців Криму громадянами РФ, російська влада почала цілеспрямовано переслідувати ті релігійні організації та віруючих, які відкрито не визнавали російську окупацію Криму чи з інших причин сприймалися як нелояльні.

²⁵ Розділ упорядковав Максим ВАСІН, виконавчий директор Інституту релігійної свободи, кандидат юридичних наук (Ph.D.), на основі матеріалів, підготовлених для IPC Регіональним центром прав людини.

²⁶ Володимир Путін підписав закон про анексію Криму Росією: <https://nbcnews.to/3CjuuXt>

Як зауважив професор Хосе Казанова, хоча російсько-український збройний “конфлікт не є релігійним, але релігія відіграє в ньому колосальну роль”. За його словами, на окупованих українських територіях Криму та Донбасу, де офіційною легітимною організацією стала УПЦ, “збіглися інтереси двох проєктів – імперського державного проєкту «Росія» і релігійно-канонічного від Московського патріархату, який претендує на території так званого «русского міра»”. Відтак мають проблеми кримські татари, греко-католики, протестанти та прихожани Київського патріархату (нова назва – Православна Церква України, або ПЦУ)²⁷. Отже, використання юридичних, силових і пропагандистських інструментів репресивної політики в Криму має кінцевою метою завершення незаконної анексії українського півострова Крим у супереч нормам міжнародного права.

На початку 2014 року в АР Крим і місті Севастополь діяло 2220 релігійних організацій різних конфесій, із яких статус юридичної особи мали 1546 і діяли без державної реєстрації – ще 674 релігійні громади. З огляду на офіційні дані про незареєстровані громади, найпоширенішими в Криму є іслам (45,7 %), православ'я (30,4 %), здебільшого Московського патріархату, та протестантизм (15,6 %)²⁸.

У перші роки окупації Криму боротьба з релігійним інакодумством велася переважно такими способами, як відмови у перереєстрації відповідно до законодавства РФ, захоплення та руйнування храмів ПЦУ, свавільні обшуки й арешти мусульман з-поміж кримських татар, залякування релігійних діячів і віруючих парамілітаризованими об'єднаннями. Паралельно розгорталася ворожа риторика в підконтрольних російській владі медіа, спрямована на розпалювання релігійної нетерпимості та ксенофобії щодо української ідентичності. Водночас Російська Православна Церква в неканонічний спосіб поширила свій контроль над парафіями Сімферопольської та Кримської єпархій УПЦ, що тепер де-факто повторюється на інших окупованих Росією українських територіях²⁹.

Ситуація значно погіршилася в Криму, як і в самій Росії, після ухвалення 2016 року так званих антимісіонерських поправок до нормативно-правових актів РФ (“пакет Яровой”)³⁰. Ці законодавчі зміни було запроваджено нібито для боротьби з екстремізмом і тероризмом, однак фактично це лише розширило інструментарій репресивних дій представників російської влади – відтепер вони ще більше обмежували права людини, зокрема свободу слова та віросповідання. Репресивні дії на підставі поправок “пакету Яровой”, так само як і інші законодавчі акти РФ, було неправомірно поширено на окупований Росією півострів Крим, що збільшило масштаби релігійних переслідувань на цій українській території. Внаслідок цього поза законом опинилися здебільшого мусульмани різних напрямів і протестантські церкви різних деномінацій.

2017 року Верховний суд РФ заборонив діяльність Свідків Єгови. Вони поповнили перелік заборонених організацій, у якому вже значилися мусульманські рухи Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі та Джамаат Таблїг. Попри те, що українське законодавство не обмежує діяльність згаданих релігійних об'єднань, російська влада протиправно поширила цю заборону й на окупований Кримський півострів.

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права (МГП), держава, що вторглася на чужу суверенну територію, має поважати релігійні переконання та обряди

27 Інтерв'ю професора Хосе Казанови виданню DT.UA: <https://bit.ly/3cd7sqO>

28 На підставі даних Звіту про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2014 року (форма № 1), затвердженого Наказом Міністерства культури України від 19.03.2014 р. № 167.

29 Кримська єпархія УПЦ (МП) заявила, що залишається у підпорядкуванні патріарха Кирила: <https://bit.ly/3TIXY1Z>

30 Правозащитники попросили Путина отменить пакет законов, ужесточающий, по их мнению, политические репрессии: <https://www.svoboda.org/a/27826609.html>

населення окупованої нею території³¹. Незважаючи на це, російська влада здійснювала репресивну релігійну політику, що ґрунтувалася на нетерпимості до української ідентичності та ворожому стереотипному ставленні до неправославних релігійних конфесій як потенційних західних шпигунів. Часом це призводило до абсурдних звинувачень у екстремізмі, як це сталося, наприклад, із цілковито пацифістською релігійною організацією Свідків Єгови.

Унаслідок російської окупації, недотримання контрольованою Росією місцевою владою норм МГП та неправомірного поширення на захоплену територію дії законодавства держави-агресора ситуація зі свободою віросповідання на українському півострові Крим різко погіршилася. Поширення Росією репресивної релігійної політики на територію сусідньої держави призвело до включення її Держдепом США до списку “країн, які викликають особливе занепокоєння” (Countries of Particular Concern)³².

Розгляньмо становище віруючих окремих конфесій на території окупованого Криму.

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА УКРАЇНИ (ПЦУ)

Напередодні окупації півострова Кримська єпархія Київського патріархату (з 2019 року – ПЦУ) налічувала 41 парафію (45 – за даними ПЦУ, а також один монастир), три місії та одне православне братство³³. Штат єпархії складався з 14 священнослужителів. ПЦУ досить активно розвивалася, серед її прихожан були як українці, так і росіяни та кримські татари.

11 березня 2014 року архієрейський собор Української Православної Церкви Київського патріархату (з 2019 року – ПЦУ) зробив офіційну заяву, в якій категорично засудив окупацію російськими військами суверенної території України – АР Крим та міста Севастополь – і закликав міжнародне співтовариство “зупинити російську агресію проти України, примусити керівництво Росії виконувати взяті на себе міжнародні та двосторонні зобов’язання, припинити втручання у внутрішні справи України, розпалювання сепаратизму”³⁴. Оскільки Церква продемонструвала нелояльність до нової влади, це стало причиною подальшого переслідування цього релігійного об’єднання, яке зрештою призвело до витіснення значної частини прихожан і священнослужителів з території Кримського півострова.

Кримська єпархія Православної Церкви України відмовилася дотримуватися вимог законодавства РФ і не перереєструвалася як юридична особа. Зокрема ПЦУ не погодилася з вимогами щодо набуття російського громадянства її членами чи оформлення ними посвідок на постійне проживання в РФ, що було однією з умов перереєстрації відповідно до російського законодавства. Зрештою ПЦУ опинилася поза правовим полем держави-агресора, що створило формальні “юридичні підстави” для переслідування української церкви за ведення “незаконної релігійної діяльності” в окупованому Криму.

Російська влада розпочала цілеспрямоване переслідування Української Православної Церкви Київського патріархату (ПЦУ): ухвалювала судові рішення щодо вилучення або знесення храмових об’єктів, накладала адміністративні штрафи на священнослужителів, свавільно захоплювала культові споруди – наприклад, у місті Севастополь та селищі Перевальне Сімферопольського району. Водночас будь-які спроби ПЦУ

31 Стаття 46 Положення про закони і звичаї війни на суходолі (IV Гаазька Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text; стаття 27 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

32 USCIRF Annual Report 2021: <https://irf.in.ua/p/37>

33 На підставі даних Звіту про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2014 року (форма № 1), затвердженого Наказом Міністерства культури України від 19.03.2014 р. № 167.

34 Заява Архієрейського Собору УПЦ Київського патріархату з приводу російської окупації Криму та проявів сепаратизму: <https://bit.ly/3dNEncI>

застосувати правові механізми захисту порушених прав у судових та інших органах окупаційної влади майже завжди були невдалими. Навіть у випадках явних порушень законодавства РФ із боку представників російської влади, котрі чинили тиск на Церкву та вірян.

Не оминула ПЦУ й нова хвиля репресій, пов'язаних із запровадженням поправок “пакету Яровой”. Наприклад, 8 серпня 2021 року співробітники “Центру протидії екстремізму МВС у Республіці Крим” склали протокол про адміністративне правопорушення за здійснення “незаконної місіонерської діяльності” монастирем ПЦУ в селі Балки Білогірського району.

Окремим інструментом переслідування ПЦУ в окупованому Криму стало розгортання кампанії в медіа, спрямованої на дискредитацію української Церкви та одночасне виправдання дій російської влади щодо вилучення храмів і порушення прав віруючих і духовенства ПЦУ. В таких замовних матеріалах публікувалися хибні твердження та брехливі звинувачення, а також зневажливі вислови щодо ПЦУ – “неонацистська секта”, “угруповання провокаторів”, “сектанти-екстремісти” та “підпілля Правого сектора”.

Окремі порушення прав віруючих ПЦУ на території окупованого Криму зафіксувало також Управління Верховного комісара ООН з прав людини, зокрема: захоплення храмів воєнізованими формуваннями, закриття храмів у зв'язку з відмовою продовжити договори оренди, підпалення житлової споруди ПЦУ в селі Мраморне Сімферопольського району тощо³⁵.

У результаті реалізації Росією політики викорінення української національної ідентичності на території окупованого півострова Крим, окремим елементом якої є переслідування ПЦУ, кількість приходів Кримської єпархії скоротилася з 45 до 7, а штатних священнослужителів – з 14 до 4. Водночас багато священників і прихожан ПЦУ були змушені виїхати з окупованого півострова разом із сім'ями, зокрема з міркувань безпеки через реальні погрози.

У серпні 2021 року Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України підготувало пакет санкцій проти осіб, які переслідують ПЦУ в Криму³⁶. 30 грудня 2021 року Рада національної безпеки і оборони України застосувала санкції щодо 18 фізичних осіб, причетних до цих переслідувань³⁷.

РЕЛІГІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ “СВІДКИ ЄГОВИ”

До початку окупації Криму кількість прибічників релігійної організації “Свідки Єгови” на півострові становила понад 7000, вони об'єднувалися в 22 громади³⁸. Російська збройна агресія проти України повністю позбавила Свідків Єгови в Криму права на свободу віросповідання, адже Росія вважає цю релігійну організацію “екстремістською”, посиляючись на рішення Верховного суду РФ від 20 квітня 2017 року³⁹.

Хоча в самому рішенні суду не обґрунтовано, в чому конкретно полягає “екстремістська” діяльність Свідків Єгови, воно стало формальною підставою для російських судів розпочати переслідування прибічників цього релігійного вчення. Відтоді в Росії дедалі частіше почали з'являтися обвинувальні вирoki щодо членів релігійної організації “Свідки Єгови” згідно зі статтею 282.2 Кримінального кодексу РФ (“Організація

35 Доклад УВКПЧ ООН «Ситуация с правами человека во временно оккупированной Автономной Республике Крым и городе Севастополе (Украина)» за период с 22.02.2014 по 12.09.2017, п. 140: <https://bit.ly/3R1qHCl>

36 Україна введе санкції проти окупантів за переслідування ПЦУ у Криму: <https://bit.ly/3Tbkju3>

37 РНБО застосувала санкції до осіб, відповідальних за переслідування громад ПЦУ в Криму: <https://bit.ly/3CmIsId>

38 За даними вебсайту Прокуратури АР Крим та міста Севастополь: <https://bit.ly/3CvuiV4>

39 Рішення Верховного суду РФ від 20.04.2017 року про ліквідацію релігійної організації “Управлінський центр Свідків Єгови в Росії”: <https://bit.ly/3QEVzbT>

діяльності екстремістської організації”) лише через сам факт належності до організації, визнаної “екстремістською”. Це породило хвилю несправедливих переслідувань Свідків Єгови не лише на території РФ, а й в окупованому Криму, де контрольована Росією місцева влада поспішно впроваджувала російське законодавство.

Одним із найпоширеніших інструментів переслідування Свідків Єгови в РФ і на території окупованого Кримського півострова є незаконні обшуки помешкань віруючих. Наприклад, увечері 4 червня 2019 року ФСБ Росії здійснила обшуки щонайменше в дев’яти будинках місцевих віруючих у Криму⁴⁰.

Упродовж 2020 року у 60 суб’єктах РФ зафіксовано 451 випадок таких свавільних обшуків у помешканнях Свідків Єгови, а на території окупованого Криму – 26 випадків⁴¹. На ці системні переслідування з боку Росії як держави-агресора відреагувала українська влада, розпочавши в березні 2021 року кримінальне провадження згідно з частиною 2 статті 162 Кримінального кодексу України (“Порушення недоторканності житла”)⁴².

Внаслідок таких рейдів російських силовиків у помешканнях Свідків Єгови деяких із них було затримано та звинувачено в екстремістській діяльності, з огляду на заборону цієї релігійної організації в Росії. Так, 5 березня 2020 року Джанкойський районний суд, підконтрольний Росії, визнав винним на підставі частини 1 статті 282.2 КК РФ главу місцевої релігійної громади Свідків Єгови, українця, батька чотирьох дітей Сергія Філатова і призначив йому покарання у вигляді 6 років позбавлення волі⁴³. Суд відмовився надавати оцінку аргументу обвинуваченого щодо порушення його права на свободу віросповідання, а протиправність його дій не встановлював – достатньо було факту належності до Свідків Єгови.

Одночасно із цим вирок у підконтрольному російській владі Ялтинському міському суді в аналогічній кримінальній справі оголосили вирок Артему Герасимову, якого покарали штрафом у 400 тис. рублів. Пізніше, 4 червня 2020 року, “Верховний суд Республіки Крим” змінив покарання на суворіше, засудивши релігійного діяча Свідків Єгови до 6 років позбавлення волі. *“Після того, як Артема відправили до колонії, співробітники ФСБ почали “розробляти” його друзів і знайомих”, – повідомили в прес-службі Свідків Єгови*⁴⁴.

Такі вирoki проти Свідків Єгови було винесено ще в двох кримінальних справах. 29 березня 2021 року підконтрольний російській владі Гагарінський районний суд міста Севастополь засудив Віктора Сташевського до 6,5 років позбавлення волі⁴⁵. Той самий суд 22 жовтня 2021 року засудив до 6 років позбавлення волі Ігоря Шмідта, який доти понад рік перебував під арештом.

Ще 12 кримінальних справ щодо членів релігійної організації “Свідки Єгови” в Криму – на стадії досудового розслідування або судового розгляду⁴⁶. З огляду на вже наявну російську судову практику, коли для призначення покарання у вигляді позбавлення волі суду достатньо лише встановити факт належності обвинувачуваного до Свідків Єгови, можна передбачити винесення ще дюжини неправосудних вироків щодо віруючих кримчан.

Ці звинувачення в екстремізмі виглядають як особливо цинічний наступ на свободу віросповідання, якщо врахувати безкомпромісний пацифізм Свідків Єгови. Їхнє віровчення забороняє їм нести військову службу, закликати до будь-яких насильницьких

40 У Севастополі облава на Свідків Єгови та затримання: <https://jw-russia.org/news/2019/06/904.html>

41 Свидетели Иеговы под гнетом репрессий. Итоги 2020 года: <https://jw-russia.org/news/2020/12/11.html>

42 В Україні відкрили справу через окупаційні обшуки у “Свідків Єгови” в Ялті: <https://bit.ly/3ADbty9>

43 6 лет лишения свободы за деятельность организации “Свидетели Иеговы” в Крыму: <https://bit.ly/3wnumCJ>

44 В Крыму еще один Свидетель Иеговы осужден за веру: <https://jw-russia.org/prisoners/gerasimov.html>

45 Доклад ЮНЕСКО во исполнение решения 210 EX/5.1.C “Наблюдение за ситуацией в Автономной Республике Крым (Украина)”, стр. 25: <https://bit.ly/3wjVmTm>

46 Узники совести из числа Свидетелей Иеговы в Крыму: <https://bit.ly/3QXgJ4Y>

дій і підтримувати їх. З огляду на це, Свідки Єгови по всьому світу є нейтральними до правлячого режиму в державі, в якій вони проживають.

Однак Росія використовує факт розташування Керівної ради Свідків Єгови в Нью-Йорку (США) як формальну обставину для стигматизації та шельмування членів цієї релігійної організації, ототожнюючи їх із “іноземними агентами”. Водночас Свідки Єгови не піддаються телевізійній пропаганді, самоусуваються від участі в політичному житті, не визнають інститутів держави та вдаються до активного прозелітизму. Для російської влади цього виявилось достатньо, аби визнати їх “екстремістами” та позбавити статусу юридичної особи з подальшим кримінальним переслідуванням релігійних діячів уже на індивідуальному рівні⁴⁷.

Водночас зафіксовано випадки, коли військові комісаріати окупаційної влади в Криму відмовляли чоловікам, які належать до Свідків Єгови, в праві на заміну військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою з релігійних міркувань. Призовна комісія поспіхом розглядала такі прохання та відхиляла їх. Прикладом такого порушення права на свободу совісті є справа 17-річного Свідка Єгови з Джанкою, який отримав повістку під час призовної кампанії навесні 2020 року. Його заяву призовна комісія розглядала 4 хвилини і зрештою відмовила віруючому юнаку в праві на альтернативну службу без будь-яких обґрунтувань⁴⁸. Варто зазначити, що Європейський суд з прав людини визнав право Свідків Єгови на відмову від проходження військової служби з релігійних міркувань⁴⁹.

Станом на липень 2022 року діяльність релігійної організації “Свідки Єгови” на території контролюваного Росією півострова Крим досі заборонено, її релігійні споруди – вилучено, доступ до офіційного сайту – обмежено. Свідки Єгови позбавлені права на мирні зібрання та колективне сповідання своєї віри, зазнають переслідувань і залякувань, їх цілеспрямовано призивають на військову службу попри їхні заперечення з міркувань совісті. Такі скрутні обставини стають вагомою причиною для вимушеного переміщення прибічників Свідків Єгови за межі окупованого Криму та інших контрольованих Росією територій України.

МУСУЛЬМАНСЬКИЙ РУХ ХІЗБ УТ-ТАХРІР АЛЬ-ІСЛАМІ

На початку російської окупації Кримського півострова кримські татари продемонстрували спротив діям, які порушують суверенітет і територіальну цілісність України, і в такий спосіб виявили нелояльність до загарбницької політики Росії. Більшість кримських татар сповідує іслам. Частина з них належать до руху Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі (“Партія ісламського визволення”), який доцільно розглядати одночасно і як релігійну організацію, і як політичну партію. Прибічники цього мусульманського руху вирізняються особливою ревністю щодо дотримання релігійних догм і традицій.

В Україні, як і в більшості держав світу, Хізб ут-Тахрір діє легально. Однак у Росії цю організацію заборонено з 2003 року та визнано терористичною. До окупації Криму місцеві прибічники Хізб ут-Тахрір, кількість яких становила 2-5 тис. осіб, відкрито й безперешкодно проводили різноманітні мирні зібрання (форуми, лекції), поширювали свою літературу та видавали власну газету “Відродження”. Нині ж кримські татари, які належать до Хізб ут-Тахрір, дедалі частіше стають жертвами переслідувань із боку російської окупаційної влади, яка спонукає їх залишити Кримський півострів. Репресії

47 Професор Михаель Утш пояснив, в чем “опасность” Свидетелей Иеговы для России: <https://www.idelreal.org/a/30470742.html>

48 Доповідь Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні (16 лютого – 31 липня 2020), п. 114: <https://bit.ly/3R3TAxY>

49 Рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини у справі «Баятян проти Вірменії» (Bayatyan v. Armenia) № 23459/03 від 7 липня 2011 року, п. 111.

проявляються у формі масових обшуків і затримань⁵⁰, шантажу та погроз⁵¹, примушування до співпраці з ФСБ⁵², агресивної кампанії в медіа для дискредитації Хізб ут-Тахрір і кримських мусульман загалом⁵³, дискримінаційної правозастосувальної практики, сфабрикованих кримінальних проваджень і невиправдано суворих покарань⁵⁴, порушень права на правову допомогу⁵⁵, катувань, використання “таємних свідків”⁵⁶ тощо.

Згідно з даними ПЦ “Меморіал”, станом на 22 березня 2022 року у зв'язку з причетністю до Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі в Криму переслідують щонайменше 94 осіб з-поміж кримських татар, із яких троє вже відбули покарання в російських колоніях⁵⁷. Це майже третина (27,6 %) від загальної кількості прихильників цього руху, які зазнали утисків із боку російської влади як у Росії, так і на окупованих територіях. Цей факт дає підстави стверджувати, що ці переслідування мають комбінований етнічний, релігійний і політичний характер, із огляду на нелояльність до російської агресії, продемонстровану кримськими татарами та їхнім керівним органом – Меджлісом кримськотатарського народу. До того ж 2016 року підконтрольний Росії “Верховний суд Криму” визнав екстремістською організацією безпосередньо сам Меджліс і заборонив його діяльність, що лише ускладнило становище кримських татар на окупованому півострові⁵⁸.

Водночас Росія виявляє непослідовність і вибірковий підхід у ставленні до організацій, які 2003 року віднесла до “терористичних”. З одного боку, під приводом боротьби зі світовим тероризмом зазнають переслідувань сотні прибічників Хізб ут-Тахрір, зокрема з-поміж кримських татар, а з іншого – Кремль веде відкриту співпрацю з керівництвом Талібану, забороненого й визнаного терористичною організацією не лише в Росії⁵⁹.

Отже, створення російською владою атмосфери страху в середовищі кримських мусульман, їхніх родичів і близьких зумовлює їхнє вимушене переміщення з окупованого Криму на материкову Україну або в інші держави. З огляду на це, українська прокуратура відкрила кримінальне провадження за фактом незаконного переслідування кримських татар на території окупованого Росією півострова⁶⁰.

ПРОВАДЖЕННЯ ДІЙ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В КРИМУ

Описані вище дії окупаційної влади в Криму, спрямовані на переслідування релігійних громад і окремих віруючих, можуть бути кваліфіковані як злочини згідно з різними статтями Кримінального кодексу України: порушення рівноправності громадян залежно від їх національної, регіональної належності, релігійних переконань та за іншими ознаками (стаття 161), перешкоджання здійсненню релігійного обряду (стаття 180), порушення недоторканності приватного життя (стаття 182), завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (стаття 371), порушення законів та звичаїв війни (стаття 438) тощо.

50 Сотрудники ФСБ провели в Крыму массовые обыски и задержали пятерых крымских татар по делу Хизб ут-Тахрир: <https://bit.ly/3P2P94Q>

51 Преследования мусульман в Крыму: “Притеснения начались с приходом российского режима”: <https://bit.ly/3Cn44UJ>; “Бумажные террористы”. Как более 100 крымских мусульман судят за экстремизм: <https://www.bbc.com/russian/features-58473554>

52 ФСБ предупреждает: отказ “сотрудничать” влечет за собой не менее 12 лет тюрьмы: <https://bit.ly/3buGpXK>

53 Приклад публікації, яка розпалює ворожнечу проти кримських мусульман: <https://bit.ly/3Qkr3Ne>

54 Преследование религиозных организаций и их участников в Крыму: <https://bit.ly/3SyQuTV>

55 К задержанным в Симферополе крымским татарам не пускают адвоката: <https://bit.ly/3BOWwKf>

56 Див., наприклад: <https://bit.ly/3A23Lxl>

57 Список преследуемых в связи с причастностью к “Хизб ут-Тахрир” (обновляется): <https://bit.ly/3A2tYvm>

58 У Росії заборонили Меджліс: <https://bit.ly/3P76Wb4>

59 Глава МЗС РФ С. Лавров встретился в Москве с руководителем политбюро “Талибан”: <https://bit.ly/3JOkoWZ>

60 Прокуратура АРК відреагувала на вирок у бахчисарайській “справі Хізб ут-Тахрір”: <https://bit.ly/3zY5ZO7>

Водночас зазначені протиправні дії російської окупаційної влади в Криму містять ознаки складу злочину проти людяності, передбаченого статтею 7(1)(h) Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо переслідувань із релігійних мотивів та воєнного злочину згідно зі статтею 8(2)(b)(ix) щодо умисних нападів на будівлі, призначені для релігійних цілей.

ВИСНОВКИ ЩОДО РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ В ОКУПОВАНОМУ КРИМУ

1. Системні переслідування релігійних громад і окремих віруючих на території підконтрольного Росії українського півострова Крим відбуваються задля зміни релігійного середовища, щоб зробити його повністю підконтрольним окупаційній владі та погодити з ідеологією “росського міра”.
2. Головним підґрунтям для порушень релігійних прав є поширення Росією власного законодавства, зокрема кримінального, на Кримському півострові, який є суверенною територією України. Це створило формальні підстави для російської влади застосовувати на окупованій території ті самі репресивні інструменти обмеження свободи віросповідання та інших прав людини, що й на власній території. Водночас значно більший державний контроль і репресивний характер російського законодавства, як порівняти з українським, сам собою призводить до звуження обсягу прав і свобод релігійних громад у Криму (за винятком православних громад Московського патріархату, до яких російська влада є особливо лояльною).
3. Цілеспрямовані переслідування за релігійною ознакою на окупованій території є очевидним порушенням норм міжнародного гуманітарного права (МГП), які містять вимогу щодо поваги до релігійних вірувань і обрядів населення окупованої території. Ба більше, поширення російського законодавства у сфері релігії на територію окупованого Криму порушує принцип МГП *status quo ante bellum*, відповідно до якого держава-окупант зобов'язана дотримуватися законів, що існують на окупованій території, передусім у сфері кримінального права.
4. Заборона Росією окремих релігійних організацій і поширення таких заборон на окуповані території є проявом дискримінації, що є порушенням МГП і міжнародного права у сфері прав людини, зокрема статей 18, 20 (2), 26, 27 Міжнародного пакту ООН про громадянські і політичні права.
5. Систематичні порушення свободи віросповідання, цілеспрямовані переслідування релігійних і етнічних груп, створення завдяки цьому атмосфери страху призводять до припинення діяльності певних релігійних організацій і вимушеного виїзду з території Криму релігійних діячів і віруючих, які з погляду окупаційної влади вважаються нелояльними. Такі дії Росії поглиблюють гуманітарну кризу, обумовлену агресивною війною проти України. Репресивна політика РФ на території окупованого Криму може спричинити викорінення української національної ідентичності, яка нерозривно пов'язана з релігійним багатоманіттям. Це може ускладнити деокупацію Кримського півострова та відновлення над ним суверенітету України.

5. ІДЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ⁶¹

Сьогодні Україна стала ареною боротьби двох “життєвих світів” – способів світосприйняття: європейської моделі розвитку та проєкту “руського міра”. Триває не лише збройне протистояння, а й екзистенційна, сенсова боротьба цінностей свободи, гідності та прав людини. Цінностей вільного світу, зорієнтованого на життя й майбутнє, проти “цінностей” рабства й минулого, репресій і знищення всіх, хто має сміливість обстоювати власну світоглядну позицію або певні релігійні переконання.

Ідеї “руського міра” сформувалися на основі російської державницької імперської ідеології та положень, запозичених із інтелектуальних дискусій 1990-х – початку 2000-х років. У публічній риториці керівництва Російської Федерації, Російської православної церкви (РПЦ) та представників інтелектуальних кіл “під “руським міром” розуміється переважно спільнота людей (“цивілізація”), тим чи іншим чином пов’язаних з Росією, що формується на основі спільності: а) мови і культури; б) історичної пам’яті та пов’язаних з цією спільною історичною пам’яттю цінностей; в) православ’я Московського патріархату; г) лояльності до сьогоденної Російської держави”, яка прагне виступати всередині країни й на міжнародній арені як природна правонаступниця російської державницької традиції, органічними складниками якої є Російська імперія та СРСР⁶². Два останніх складники концепції “руського міра” (російське православ’я Московського патріархату та лояльність до Російської держави) певний час були меншою мірою присутні в риториці державних діячів Росії, проте вони є так само важливими для еволюції цієї концепції, як російська мова, російська культура та міф про спільність історичної пам’яті.

⁶¹ Автор розділу – Ігор КОЗЛОВСЬКИЙ, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, кандидат історичних наук, релігієзнавець

⁶² Здіорук Сергій, Яблонський Василь. Проєкт “Русского мира” як механізм імперської агресії Росії проти України // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2014. – Випуск 6(74). – С. 259–260.

Міфологеми “руського міра” протягом тривалого часу інспірувалися в українське суспільство різними способами, переважно через релігію, мову, освіту та культуру, під впливом яких традиційно формуються світоглядні й ціннісні установки особистості та соціуму і які Росія намагалася використовувати задля реалізації своїх геополітичних інтересів. Ідеологія “руського міра” від самого початку була спрямована на поляризацію українського суспільства, перешкоджання формуванню загальноукраїнської ідентичності, гальмування процесів європейської інтеграції України й водночас залучення її до участі в інтеграційних проєктах на пострадянському просторі під егідою Російської Федерації.

З 2014 року, тобто з початку окупації Криму й окремих регіонів Донецької та Луганської областей, в ідеології “руського міра” значно посилюється мілітарний складник із апологією війни та знищення всіх, хто не є активним прибічником цих поглядів, а також імперські реваншистські наративи, стрижнем яких є заперечення та знищення української державності й національної ідентичності. Таким чином ця ідеологія остаточно перетворюється на людиноненависницький реваншистський рашизм (або путінізм), який стає ідеологічним підґрунтям для широкомасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року.

Релігійний чинник, що визначає місце релігії у системі цінностей, також посідає важливе місце в теорії та практиці путінізму. Спочатку в цю ідеологію його штучно вмонтували російські спецслужби, котрі готували військову агресію проти України, аби знищити її суверенітет. А вже під час війни проти української держави та українського народу він набуває форм масових репресій та знищення поліконфесійної релігійної палітри, яка є проявом свободи віросповідання в демократичній незалежній Україні.

Вже з 2014 року на окупованих українських територіях Донбасу та Криму розгорнулися переслідування за релігійною ознакою: вбивства релігійних діячів і віруючих, катування, побиття, погрози, утримування в полоні. Було зафіксовано випадки руйнування або захоплення культових споруд та інших будівель, що належали релігійним організаціям, для розміщення в них загонів проросійських бойовиків або використання як вогневих позицій⁶³. А з 24 лютого 2022 року така репресивна релігійна політика російської влади набула ще більшого розмаху на всіх територіях України, які перебували або досі перебувають під російською окупацією.

Нині задокументовано численні факти російських воєнних злочинів проти релігійних діячів різних конфесій, громадських активістів і волонтерів, а також атаки на об'єкти культурної спадщини та інші релігійні споруди, цвинтарі та інші священні для віруючих місця. Це свідчить про системні й цілеспрямовані репресії за релігійною ознакою, які російські окупаційні війська вчиняють проти мирного населення України, аби насадити свою владу на підконтрольних територіях.

Особливо цинічними виглядають злочини геноциду українського народу та злочини проти людяності, внаслідок яких постраждали тисячі мирних жителів. Це незаконні затримання, викрадання людей, утримання в непридатних для життя умовах, катування, залякування, примушування до співпраці, знущання, зґвалтування та вбивства багатьох невинних цивільних громадян. Серед них особливими мішенями для російських військових, як і раніше, стали релігійні діячі, зважаючи на їхній духовний авторитет серед місцевого населення й упередження російських військових щодо нібито співпраці служителів церков, особливо неправославних конфесій, із західними спецслужбами.

Насправді суспільна довіра до релігійних спільнот України ґрунтується на тому, що вони здебільшого є активною частиною українського громадянського суспільства, а також здатні до єднання та взаємодії, незважаючи на конфесійні відмінності. Це особливо яскраво й жертвовно проявилось під час національного спротиву російській агресії. Українські церкви та інші релігійні об'єднання в один голос почали свідчити перед усім

63 Доповідь правозахисних організацій “Коли Бог стає зброєю” (квітень 2015): <https://lockedfaith.org/ua/p/12>

міжнародним співтовариством про агресивну війну Росії проти України як про тяжкий гріх – “великий злочин перед Всевишнім”⁶⁴.

Так, Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій від самого початку російського вторгнення в Україну зайняла чітку та послідовну позицію, засудивши Російську Федерацію як агресора та заявивши про всебічну підтримку українського народу й держави Україна. Першого ж дня повномасштабної війни ВРЦіРО звернулася до всього цивілізованого людства: “Ми підтримуємо Збройні сили України та всіх наших захисників, благословляємо їх на захист України від агресора, підносимо за них свої молитви. Звертаємося до релігійних і політичних лідерів світу – вже зараз зробіть все можливе, щоби зупинити наступ агресора на Україну. Просимо Бога в цей гіркий час випробувань благословити наш народ”⁶⁵.

Пізніше, 6 квітня 2022 року, ВРЦіРО одностайно ухвалила заяву, в якій наголосила: “Кожна держава в світі має визнати геноцид українського народу під час російського вторгнення у 2022 році та засудити ідеологію “руського міра” як таку, що виправдовує геноцид народів та знищення цілих держав”⁶⁶.

На цьому тлі контрастною та жалюгідною виглядає позиція російських релігійних діячів різних конфесій, більшість із яких виявилися нездатними дотримуватися власних релігійних догм і засудити агресивну війну. Патріарх Московський і всієї Русі Кирил і його духовенство не лише легітимізують агресивні дії Кремля, а ще й надають російським солдатам додаткової мотивації воювати, переводячи збройний конфлікт на рівень священної війни⁶⁷. Фактично предстоятель РПЦ підбурює до ведення агресивної війни, виправдовує російське військове вторгнення в Україну та закликає Кремль утілювати наміри щодо знищення мирних українців.

Реагуючи на це, предстоятель Православної Церкви України митрополит **Епіфаній** дав таку оцінку використанню Кремлем релігійного чинника у своїй агресивній війні: “Ідеологія “руського міра” є тим самим, чим є ідеологія нацизму. Вона виправдовує насильство, вбивство, війну і геноцид, а тому має бути відкинута і засуджена так само, як засуджений нацизм, його ідеологи та його злочини. Співтворцями та провідниками цієї злочинної ідеології є очільник Московської патріархії Кирил Гундяєв та його поплічники. Він разом з підлеглими не лише всіляко розпалював це вогнище, але і відкрито, від імені Бога та Церкви, брехливими устами благословив катів та вбивць на їхню чорну справу”⁶⁸.

Незважаючи на це, Росія постійно презентувала й надалі презентує себе світові нібито як головну захисницю традиційних цінностей, останній bastion духовності та високорелігійну спільноту. Саме на цій пропагандистській маніпуляції й будується ідеологія “руського міра”. Попри всю декларовану духовність Росія є лідером на європейському континенті за такими показниками, як розлучення, домашнє насильство, сирітство, наркоманія, алкоголізм та захворювання на ВІЛ/СНІД.

Насправді ж сучасна Росія – це досить секуляризоване суспільство, й реальну роль РПЦ, як і будь-якої духовності, в ньому аж занадто переоцінено. Тим більше, що Російська православна церква давно вже перетворилася на пропагандистський підрозділ тоталітарної держави для ідеологічної підтримки агресивної російської політики та війни проти України. Під час широкомасштабного вторгнення в Україну вся ця показова “духовність” проявила себе в патологічно жорстоких знущаннях над мирним українським населенням.

64 Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, надіслане Президенту Російської Федерації В. В. Путіну 23 лютого 2022 року: <https://bit.ly/3A9HdKP>

65 Звернення ВРЦіРО у зв'язку з військовою агресією Росії проти України: <https://bit.ly/3JQhnPI>

66 Заява ВРЦіРО про геноцид українського народу, вчинений російськими військами на Київщині: <https://bit.ly/3QsEpOE>

67 Патріарх Кирило благословив війська РФ на війну проти України: <https://bbc.in/3CpPIDk>

68 Проповідь Митрополита Київського і всієї України Епіфанія в четверту неділю Великого посту: <https://bit.ly/3zPjizf>

Довідкове видання

Російський наступ на релігійну свободу в Україні.
Дослідження, аналітика та рекомендації

Дизайн обкладинки та верстка макету:
Анна Буковська (Maxi Production)

Літературний редактор:
Аліна Кокошко

Ілюстративні фото:
shutterstock.com (Sebastian Castelier, Drop of Light, photo.ua)

Надруковано в Україні у вересні 2022 року за підтримки
Посольства Королівства Нідерландів в Україні.

Підписано до друку з оригінал макету – 06.09.2022 р.
Формат – 210*297 мм.,
друк офсетний, папір крейдяний матовий, 40 стор.,
Ум. друк арк. 2,5
Наклад – 100 шт
Надруковано – ФОП Пачковська Н. П.

Видавець „Пугач О.В.”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи
ДК №1560 від 05.11.2003 р.
E-mail: olgapugach@ukr.net

Про ІРС

Інститут релігійної свободи – правозахисна громадська організація, заснована 2001 року в Києві, Україна. Метою ІРС є захист і популяризація релігійної свободи та інших прав людини, сприяння міжконфесійному діалогу та співпраці, розвиток державно-церковної взаємодії, зміцнення демократичних засад і громадянського суспільства в Україні.

Контакти ІРС

Пошта: а/с 471-В, Київ, Україна 01001

Електронна пошта: info@irs.in.ua

Телефон: +38 099 176 3360

Вебсайт: irs.in.ua

9 789668 359668